چار داٹا

پنہور

Soorih Sindhi Adab

جي لهوارو لوڪ وهي ، تون اوچو وهہ اوڀار

SAHIB KHAN “SOORIH” MIRANI

0344 3919786 & 0300 3404488

چار داڙا

ڀاڱو پهريون

مصنف:- "خواجه" احمد عباس

مترجم:- "پنهور" ابن حيات

اداره
"انسانيت"
الهندو ڪڇو
حيدرآباد سنڌ

SOORIH SINDHI ADAB

انتساب

نهايت ادب ۽ احترام سان
انهيءَ بزرگ هستيءَ جي
خدمت ۾ جا ڪٺڪ جي لکها
مٺن ۽ ڪڇهه جي، ٻي انداز فصلن
ٿو ڪهندي ٻه، پار هوئي الڳ
اڳهاڙ و ۽ پيش ڪيو گذاري.

⁂

ابن حيات پنهور

SOORIH SINDHI ADAB

مترجم جي قلم مان

"خواجه" هڪ حقيقت شناس ۽ حقيقت نگار اديب آهي جو زندگي جي لاهين چاڙهين ۽ هيٺ مٿاهين ۾ هميشه مظلوم ڌر جي مدد ڪندو رهي ٿو. خاص طور اردو ۽ هندي ادب ۾ سندس ڪافي جاڻ پڇاڻ آهي. اسان جي سنڌ اندر به اهڙا ڪيترائي دوست ملي سگهندا جي خواجه جي ادبي خدمتن جو اعتراف ڪندي رهي نه سگهن.

"چار دل" اصل ۾ هندي زبان ۾ مصنف جي پنهنجي ادبي تخليق آهي جنهن پهرين ۾ ڊراما "امريڪا جو ڊرامو ۽ چين جو ڊرامو" مڪتبه شاهراه دهلي وارن پنهنجي رسالي ۾ شايع ڪري هڪ ليکڪ ۽ ادبي

SOORIH SINDHI ADAB

خدمت سر انجام ڪئي آهي. مون به ساڳيءَ تصوير کي جا خواجه جي بلند شخصيت ۽ انسان دوستيءَ سان ڀرپور آهي، تنهن کي پنهن جي طاقت آهر سنڌي لباس پهرائڻ جي ڪافي ڪوشش ڪئي آهي. ان هوندي به منجهس ڪيتريون خاميون رهجي ويون آهن، پر ساڳئي وقت افسانوي جي روح ۽ مصنف جي اصلي مقصد سان ڪابه هٿ چراند ڪانه ڪئي اٿم.

منهن جي هن اڌوريءَ محنت جو اهوئي هڪ مقصد آهي ته اسان جا اهي نوجوان جن ۾ زندگيءَ جي جستجو آهي سي منجهائنس ڪي ڪجهه لاڀ پرائين.

ابن حيات پنهور

SOORIH SINDHI ADAB

"خواجہ" احمد عباس

"پھور" ابن صعوات

چار ڏاٽا

خواجه احمد عباس — مترجم ابن حيات پنهور

١- آمريڪا جو ڏاٽو.
٢- چين جو ڏاٽو.
٣- روس جو ڏاٽو.
٤- پاڪستان جو ڏاٽو.

بمبئي جي بندر گاهه تي چار غير ملڪي جهاز بيٺل آهن، جي ٻين ملڪن مان ان سان ڀري آندا ويا هئا. جهاز خالي ٿي چڪا آهن، مزدورن ڪڻڪ جون ڳوڻيون لاهي، ريل گاڏيءَ جي وسيلي ٻاهر

۽ ملڪ جي ٻين حصن ڏانهن روانيون ڪيون ٿيون وڃن. [اوچتو جهازن جون سيٽيون لڳيون ۽ دونهين جا ڪڪر هوا ۾ اڏامندي، چارئي جهاز پنهن جو پنهن جو رستو وٺي هليا ويا. بندر جي خلاصين جتي ان جون گوڊون لاٿيون هيون اهي ٻهاري ڏيئي رهيل کهيل داڻن کي به چمٽين سان چونڊي سمنڊ ۾ اڇلائي ڇڏيو.

گوديءَ جي فرش ۾ هڪ ڏار هئي جنهن ۾ چار داڻا رهجي ويا، ٽي ڪڻڪ جا ۽ هڪ چانورن جو. ٻهاريءَ ۽ چمٽيءَ کان اهي بچي ويا. چارئي داڻا انهيءَ ڏار ۾ اهڙي طرح لڪل ۽ ڍڪيل هئا، جهڙيءَ ريت جنگي مورچي آي، دشمن جي حملي کان بچڻ لاءِ سپاهي مورچي ۾ لڪي ويهندا آهن. سارو ڏينهن اهي داڻا اهڙو ته خاموش رهيا جڻ سندن منهن ۾ زبان ئي نه هئي، جڻ ته رڳو ان جائي داڻا هئا. اڌ رات کان پوءِ جڏهن دنيا جي هر چيز چانڊوڪيءَ جي طلسمي چادر ڍڪي سمهي پوي ٿي، ۽ فقط محبت ئي جاڳندي رهي ٿي، ان وقت چنڊ جي فراق ۾ سمنڊ ڪر موڙڻ شروع ڪري ٿو، هوا ٿڌيون آهون ڀري ٿي، انسانن جون زبانون خاموش ٿي وڃن ٿيون، ڪائنات جاڳي اٿي ٿي، سمنڊ جي هر هڪ لهر پنهن جو پنهن جو

مٿن راکيـ چوڙي آئي، ان وقت اوچتوئي اوچتو چئني داڻن ٻاڻ ۾ چڙ ٻڻا ڪٽي.

پهريون داڻو جو ٻين سڀني داڻن کان وڏو هو ۽ ڏک مان ڳالهائي رهيو هو، سو اهڙيءَ ريت لڙ ڪڙ ۾ لغيا لغيا جملا ڳالهائيندو ٿي رهيو، جڻ سندس زبان ڪنهن تيز رفتار موٽر ۾ سوار هجي، ۽ ڪيس وڃڻ جي تڪڙ هجي، نه معلوم ته ڪيڏانهن ۽ — ڇا جي ڪري. هو چوڻ لڳو ”پيارو! هيءَ گهڙي شايد وري نه اچي ...... جو نه پنهن جي پنهن جي کاڌي پڌائي راس ڪالهي، قسمت سان اچي هڪ هنڌ ڪٺا ٿيا آهيون.

ڪهڙي خبر سڀاڻي پهاريءَ جي تيڙ سان ڪيڏانهن جو ڪيڏانهن هليا وڃو!!

ٻيو داڻو جو پهرين وانگر ڏکو ۽ مضبوط هو، ۽ جنهن جو رنگ پهرين داڻي وانگر سرخيءَ ڏانهن مائل هو، سو اهڙي نه ڪڙڪي ڪندڙ آواز ۾ ڳالهائي رهيو هو، جڻ انقلابي نعرو هڻي رهيو هجي ... يا زور زور سان ڪو ڪتاب پڙهي رهيو هجي ...... چوڻ لڳو ”اهو ٺيڪ آهي دوست! سڀاڻي سوير اسان کي ضرور هڪٻئي کان وڇڙڻو پوندو.

آءٌ پنهن جي اڳيڪي دوست جي هن خيال سان همراهه نه آهيان ته اسان کي قسمت يا اتفاق هن

هنڌ اچي گل ڪيو آهي ...... ڪڙڪ ۽ جانورن جا ڏاڙا هجن يا انسان، تاريخ جي هوا انهن کي ڌوڙ ۽ دز وانگر ڪنهن طرف اڏائي نٿي وڃي. اسين ۽ اسان جا دوست انسان، انهيءَ طرف وڃون ٿا جنهن طرف اسان جون تاريخي، سماجي، اقتصادي حالتون ۽ رجحان، اسان کي وٺي وڃڻ لاءِ مجبور ڪن ٿا. جيڪڏهن منهن جي سائيءَ جو مارڪس جي فلسفيءَ جو غور سان مطالع ڪيل هجي ته هو اهڙيءَ غلط فهميءَ ۾ ڪڏهن به مبتلا نه ٿئي ...... بهر حال مان انهيءَ تجواـز جي پذيرائي ڪريان ٿو ته پنهن جي پنهن جي ڪماڻي پڌائي راتب گذاري وڃي."

ٽيون ڏاڙو جو هو ته ننڍو، مگر بدن ۾ پورو مضبوط هو سو اهڙيءَ طرح نه ڳالهائي رهيو هو، ڄڻ هزارها سالن جي ننڊ مان هيستر جاڳيو هجي ...... چوڻ لڳو ته "دوستو! اها تجويز نهايت معقول آهي. اسان جي ملڪ جي هڪ وڏي فلسفيءَ، جنهن هزار ورهيه اڳــ چيو هو ته ,, سڀ انسان برابــر آهن ... ... مگر آءٌ چوان ٿو ته ان جا ڏاڙا به سڀ ڀاڳ ۾ برابر آهن، ڇ ڇ ڪهڙيءَ ريت دنيا جي ڇيڙي ڪٿان مان هلي، هن ڌاري ديس ۾ اچي، پٿر جي هن ڌار ۾ گڏ ٿيون ها!"

چوٿون ڏاڙو جو سڀني کان ننڍو هو، ۽ جنهن جي

بدن تي سائو رنگ جهلڪي رهيو هو، جنهن جي بدن ۾ جوانيءَ جو جوش به هو ۽ پارٽو ضعد به ... ... هو چوڻ لڳو ,, پائرو گهٽ " ۾ منهن جي لاءِ هيءَ ڏس ڏاريو نه آهي. منهن جو هيءُ الهيءَ زمين تي پيدا ٿيو هو، ڇاجي ڪري هن کي هتان ڪڍيو ويو ۽ ڪيئن آءٌ اڄ هتي واپس آيو آهيان، سو به هڪ عجيب داستان آهي، جو وقت اچڻ تي آءٌ اوهان کي ڪولي ٻڌائيندس. مگر منهن جو خيال آهي ته جنهن سلسلي ۾ اسين اڄ هن هنڌ ڪٺا ٿيا آهيون، ان متعلق پنهن جي پنهن جي رام ڪهاڻي ٻڌايون.

هيئر ٽنهي ڏاڪن جون ڳالهيون پهرين ڏاڪي ۾ وڃي ڪٽيون. اهو ڏاڪو، جو ٻين کان ڏرا وڌو ۽ مضبوط هو ۽ جنهن ڏک مان ڳالهايو پئي، سو اهڙيءَ ته لڪڙ ۾ ننڍا ننڍا جملا ڳالهائيندو ٿي رهيو جڻ سندس زبان ڪنهن تيز رفتار موٽر ۾ سوار هجي، ۽ ڪيس وهڻ جي لڪڙ هجي ... ... نه معلوم ته ڪيڏانهن ۽ ڇا جي ڪري ... ... سو چوڻ لڳو

پائروا، اوهان سڀني منهن جي ملڪ آمريڪا جو نالو ته ٻڌو هوندو ... ... اسين پنهن جي ملڪ کي ,, ڀڳوان ڀومي " چوندا آهيون ۽ آهي به برابر اهڙي، ڌرتيءَ جي مهربانيءَ سان ڪائي به نعمت اهڙي

نه آهي جا اسان کي ميسر نه هجي. اسان جي شهرن جون عمارتون ايڏيون نه وڏيون آهن جو سڀني چوٽيون ڪڪرن سان لڳندي نظر اينديون آهن. اسان وٽ آباديءَ جا ايڏا ته وڏا ڪيمپ آهن جو هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين وڃڻ لاءِ ريل گاڏي يا موٽر ۾ ٿي وڃڻو پوندو آهي. منهن جي پيدائش به اهڙن کيتن ۾ ٿي، جتي هر پاڻ، ٻج ۽ پاڻي، مشينن سان ڏنو ويندو آهي. جيڪڏهن برسات نه پوي يا برسات دير هجي، ته هوائي جهازن رستي ڪڪرن تي هڪ اهڙي گيس اڇلي ويندي آهي، جو ڏسندي ڏسندي برسات پوڻ شروع ٿي ويندي آهي. جڏهن موذي ۽ منهن جي پاڙن پٽڻ کي ڪيڙا ۽ جراثيم ستائڻ شروع ڪندا آهن، ته هوائي جهاز کي تمام هيٺ اڏائي هڪ زهريلي گيس ڇٽڪاري ويندي آهي، جنهن سبب جيت ۽ جراثيم هڪدم مري ويندا آهن ۽ اسان تي ان گيس جو ذري جيترو به اثر نه پوندو آهي. جڏهن فصل پچي تيار ٿئي ٿو، تڏهن مشين رستي اٽي گاهي موڙي صاف ڪري، لوهه جي تمام وڏن خالي عمارتن ۾ بند ڪيو ويندو آهي.

دوستو! مان به اتيءَ مشين جي ماحول ۾ ڄائس ۽ نپنس، اوهان کي يقين ڪرڻ گهرجي ته اوهان کان ڪو گهڻو مختلف نه آهيان منهنجي ڇهي پاءِ

سچ چيو ته ”رڳو دنيا جا انسان نه، پر دنيا جي ان جا داڻا به پاڻ ۾ ڀائر آهن“ مون کي اڃان تائين ياد آهي ته جڏهن آءٌ ننڍي ٻاجهي جوان ٿيس ته ڪيترا ميل ڊگها کيت سونهري وارن سان چمڪي رهيا هئا ...... اهڙا ٿي ڏسڻ ۾ آيا جهڙو هڪ ڇوليون هڻندڙ سمنڊ، جنهن جي لهرن جو سلسلو ساري دنيا کي چوگرد گهيريندڙ هجي، ۽ ان وقت نه معلوم ڇا جي ڪري منهنجي دل ۾ هيءَ خيال اچي ٿيو ته، جيڪر انهن لهرن جي مٿان اڏامي ساري دنيا جو سير ڪري اچان ان وقت مون سوچيو ته هندستان ضرور وينديس ...... ضرور وينديس ...... مگر منهن جي دل ۾ هن ديس ۾ اچڻ جي خواهش ڇو ۽ ڇا جي ڪري پيدا ٿي، انهيءَ ٻڌائڻ لاءِ مون کي پنهنجي دوست برٽ جو تعارف ڪرائڻو پوندو.

”برٽ جو پورو نالو رابرٽ آهي، رابرٽ سمٿ.

مگر گهر وارا ۽ دوست، کيس برٽ جي نالي سان سڏيندا هئا. اوهين جيڪڏهن هن کي ڏسو ته خوش ٿيو، بلڪل خوبصورت قداور جوان، سونهري وار، سونهري ننڍيون ننڍيون مڇون. هن سان منهنجي گهاٽي دوستي آهي، ڇو ته کيس ٻي ڪم ڪرڻ وارن مان هڪ اهڙي هو جو اسان سان محبت ڪندو هو. شام جو جڏهن ڪم ختم ٿي ويندو هو، ۽ ٻيا سمورا

مزدور پوراري ڳوٺ ۾ ٻهراڻ ۽ ڇوڪرين سان عشق بازي ڪرڻ لاءِ هليا ويندا هئا ...... تڏهن برٽ اسان وٽ ڪيمپ جي مڏي تي اچي ويهي رهندو هو، يا آرام ڪرڻ لاءِ ليٽي پوندو هو، ۽ سگريٽ پيئندو رهندو هو. ڪڏهن پرسان لنگهندي ڪو ساٿي پڇندو هوس ته برٽ! توکي ڇا ٿيو آهي؟ ڏوڙ ۾ ويهي ڪنهن جي ستيا ناس ڪري ڇڏي اٿئي. برٽ جواب ڏيندو هو ته مون کي مٽيءَ جي خوشبوءِ وڻي ٿي ۽ انهن ڇٽين هو کلي ڏيندو هو. مگر هن جي ليڙن اکين ۾ اها مسڪراهٽ ڪٿي. خبر نه آهي ته هو ڪهڙيءَ ڪهڙيءَ سوچ ۾ ۽ ڪرائيءَ ياد ۾ وڃائجي ويندو هو...... سگريٽ جي دونهين جي ڪڪرن ۾ هن جا خيال خبر نه آهي ته ڪٿي ۽ ڪيترو پري اڏامندا هليا ويندا هئا. ....

برٽ جي هڪ ٻي به عادت هئي جنهن مان مون کي حيرت وٺندي هئي، جڏهن هو آسمان کي نهاريندي ٿڪبو هو، تڏهن سندس اکيون آسمان ۾ کپي ويندڙيون هيون. هن جي اکين جي گهرائيءَ ۾ هڪ عجيب چمڪ پيدا ٿي ويندي هئي، جيئن ڪنهن معشوق جي ديدار سان عاشق جي اکين ۾ پيدا ٿئي. هڪ ڏينهن هو منهنجي اکين ۾ اکيون وجهي اهڙيءَ طرح نهارڻ لڳو جو مون کان ٻاڦ

ڇهليو نه ٿيو ...... ۽ مون ڳالهه ڇنيس „ برٽ! تون مون کي اهڙي طرح گهوري رهيو آهين جيئن ڪو عاشق پنهنجي معشوق کي ...... ممڪن آهي ته اوهين پڻ نه ٻيا انسان. ان جي ڏاڪن سان ٽڪرين تو ڳالهائي سگهي، ۽ ڪهڙي زبان ۾؟ انسان هجن، جانور هجن يا اسين ٻي جان ان جا ڏاڪا، محبت ڪرڻ وارا هڪٻئي سان پنهنجو بيان ظاهر ڪيو ڏين .

ها ته پوءِ مون چيس „ برٽ تون مون ڏانهن هن نموني ڇو ٿو گهوري رهين؟" انهيءَ تي هو هڪ وڏو ۽ ٿڌو ساهه کڻي چوڻ لڳو „ لوڪي ڏسندي مونکي ڪنهن جي ياد ٿي اچي"

„ ڪير هئي اها؟ " مون پڇيس، ۽ اهو مان ته سمجهي ويس ته ضرور ڪا ڇوڪري هوندي .

„ سوشما "

" سوشما؟ هيءَ ته عجيب نالو آهي. ڇوڪرين جا نالا ته مون ڪيترائي ٻڌا آهن . ميري، ماريا، سٽيلا، سلريا ، مارگريٽ، مگر سوشما! ...... هيءَ ڪهڙو عجيب نالو آهي ؟"

„ هيءَ هندستاني نالو آهي . دوست! "

هن کان اڳ ته مون ڪڏهن به هندستان جو نالو نه ٻڌو هو ، تنهنڪري مون برٽ کان پڇيو „ مون کي ڏسندي لوڪي انهيءَ هندستاني ڇوڪريءَ

ياد ڇو نٿي اچي؟ ڀلا ڪٽڪ جي ٻو جڻن والڪر هٿن جا وار به سونهري نه نه هئا؟

”نه“ ٻرت آهستي ڇوڪ لکيو، جيئن لفظ هن جي زبان مان نه، پر سعدس يادگيريءَ جي گهرائيءَ مان نڪري رهيا هجن ”هن جا وار ڪارا هئا ...... ڇمڪندڙ ڪارا وار، گهريون ڪاريون اکيون، ۽ رنگ تو والڪر ڪٽڪ جهڙو هو. هوبهو تو والڪر. تنهنجي ڏسندي هن جي ياد اٿيءَ ڪري اچي ٿي جو هوءَ ٻڪايل آهي ۽ مان هن کي ڪٽڪ جا چند دانا موڪلڻ چاهيان ٿو ته موڪلي نٿو سگهان ......“

۽ پوءِ آهستي آهستي سگريٽ مان سگريٽ دکائيندي هن سرشما سان پنهنجي ملاقات ۽ محبت جي ساري ڪهاڻي ٻڌائي ......

ٻي عظيم جنگ ۾ جڏهن جپان جون فوجون هندستان جي سرحد تي پهتيون هيون، ٻرت امريڪا جي هوائي ٻيڙي ۾ لفٽيننٽ هو ٻين امريڪن هوائي بازن سان هن کي به آسام جي هوائي اڏي تي موڪليو ويو جتي هو جپاني امبارن ۽ هوائي جهازن جو مقابلو ڪندو هو. هڪ ڏينهن ٻرت هڪ جپاني هوائي جهاز جو پيڇو ڪندي تمام پري نڪري ويو. دشمن جي ٻن هوائي جهازن موقعو ڏسي مٿس گوليون وسائڻ شروع ڪيون. هن جيئن تيئن ڪري هوائي

جهاز کي بچايو مگر ريڊيو ۽ ڪمپاس ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويا، ڪئپٽن رستو وڃائجي ويو جڏهن ڪري ڪيترو ئي وقت هو برما ۽ آسام جي سرحد تي ڦرندو رهيو. آخر پهاڙن کي ڇڏي هن ميدان جو رخ ورتو پر ڪٿي به هڪ ٽڪري جي جڳهه نظر نه آئي. برسات جي موسم هئي، هر هنڌ پاڻي ئي پاڻي ٿي نظر آيو. جڏهن هوائي جهاز جو پيٽرول ختم ٿي ويو، تڏهن جهاز کي خير باد چئي پيراشوٽ (هوائي ڇٽي) ذريعي هيٺ ٽپو ڏنو ...... ڇٽي کلڻ جي جهٽڪي ۾ ئي هو بيهوش ٿي ويو ...... مگر هيٺ ڪرڻ جو احساس ايان کي هو مس...... ايستائين جو هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ڪنهن کيس ماءُ جي نرم جهوليءَ ۾ وجهي وڌو هجي ......

جڏهن هن کي هوش آيو ته هو سارين جي هڪ پاڻيءَ ڀريل پٽيءَ ۾ ڪن ڪچري ۾ ليٽيو پيو هو، کيس هڪ ٽنگ ۾ تمام سخت ايذاءُ آيو. سامهون ٻه چمڪندڙ سياه اکيون کيس گهوري رهيون هيون، جن ۾ مسڪراهٽ به هئي سنجيدگي به، تعجب به هو ۽ اطمينان به، سوال به هو ۽ جواب به، محبت به هئي ۽ حريفانه انداز به.

سوشما پنهنجي ساٿين جي مدد سان برٽ کي الان کڻي پنهنجي گهر وٺي آئي، هن جو پيءُ ڊاڪٽر

هو. معائني مان معلوم ٿيو ته برٽ جي هڪ ٽنگ ڀڳي پيئي آهي. ڊاڪٽر جي علاج ۽ سو شما جي نگهور هيٺ برٽ ٿورن ئي ڏينهن ۾ چڱو ڀلو ٿيو، مگر اڃان گهمڻ ڦرڻ جهڙو نه هو. ان عرصي ۾ ليٽندي ليٽندي هو ڏسندو رهندو هو ته هر روز رات جو انهيءَ گهر ۾ ڪيترا نوجوان ايندا هئا، جن جي اچڻ سان سس پس ٿيندي هئي، ڪنهن ڳجهيءَ جاءِ تان هٿيار گوليون، ٻارود ڪڍي پرهه ڦٽندي ئي اهي نوجوان غائب ٿي ويندا هئا. پهرين رات جو جڏهن هن اهو ڏٺو سمجهيائين ته بخار جي ڪري شايد مون خواب ڏٺو آهي. صبح جو سوير جڏهن سو شما چانهه کڻي آئي تڏهن رابرٽ کانئس رات جي عجيب واقعي متعلق پڇيو. سو شما ٿورڙي گهٻراهٽ کي ضبط ڪندي چوڻ لڳي ”اوهان اهڙي ٻاري ۾ مون کان ڪو به سوال نه پڇو ۽ نه ڪنهن جواب ملڻ جي اميد ڪريو“ برٽ سمجهي ويو ته سو شما جو گهر ڪنهن انقلابي جماعت جو هيڊ ڪوارٽر آهي. برٽ کي سندس انگريز سائين ۾ ٻڌايو هو ته هندستاني انقلابي، جي جنگ جي وقت ۾ ڪئيٽ انڊيا جي تحريڪ هلائي رهيا آهن، اصل ۾ جپان جا فاشسٽ ٻگهڙ آهن، غدار آهن، جمهوري محاذ جا دشمن آهن. انهيءَ لحاظ سان سو شما برٽ جي، ...... هر انگريز ۽ آمريڪي سپاهي جي دشمن هئي.

مگر نه معلوم ٻرٽ کي هو دشمن نه، بلڪ دوست معلوم ٿيندي هئي. هن جي ڳالهائڻ جي انداز ۾ اهڙي نرمي هئي، هن جا هٿ اهڙا ملائم هئا، هن جي اکين ۾ اهڙي معصوميت ۽ محبت هئي جو هو ڪنهن جي به دشمن ٿي نٿي سگهي.

سوشما انگريزي چڱيءَ طرح ڳالهائي سگهندي هئي، جڏهن به موقعو ملندو هو ته ٻرٽ هن سان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪندو هو، مگر سوشما پنهنجي انقلابي ساٿين جي باري ۾ ڪنهن به سوال جي جواب ڏيڻ لاءِ تيار نه هوندي هئي، ۽ نه هو ٻرٽ سان ڪنهن سياسي مسئلي تي ڳالهه ٻولهه ڪرڻ چاهيندي هئي، جي ڪڏهن وقت اهڙو ذڪر ڇڙي به پوندو هو ته هو، هيءَ چئي ٽاري ڇڏيندي هئي - „اوهين اسانجا مهمان آهيو ۽ بيمار آهيو، انهيءَ ڪري مان اوهان سان بحث نه ڪندس، مان ڄاڻان ٿي ته اوهان اسانکي جپاني فاشسٽن جا ايجنٽ سمجهو ٿا، مان ڪانه صفائي ڪرڻ نٿي چاهيان، اوهان جيئن به سمجهو، فقط هيءَ ياد رکو ته اوهان انگريزن جي مدد ڪرڻ آيا آهيو، انهيءَ ڪري اسانجا ماڻهو به اوهان کي دشمن ڄاڻن ٿا.“

ٻرٽ چيس ”سوشما مان هندستان جي آزاديءَ جو مخالف نه آهيان، منهنجي پڙ ڏاڏي به انهن انگريزن

سان لڙي، اسان جي آزاديءَ واري جنگ ۾ جان ڏني هئي. مگر اڄ جڏهن جمهوريت ۽ فاشزم جي ڀيانڪ لهر اچي رهي آهي......”

“الهيءَ ڪري هندستانين کي انگريزن جي غلامي قبول ڪرڻ گهرجي. اوهين اهوئي چوڻ گهرو ٿا نه؟” سوشما ڇڙڪو ڪري جواب ڏنو ۽ پرت خاموش ٿي ويو. وري چوڻ لڳو “سوشما خفا نه ٿي مونکي سمجهڻ جي ڪوشش ڪر، مان اوهانجو دشمن نه آهيان.”

“نه پوءِ بحث ڇڏ، ڪا ٻي ڳالهه ڪر”

“ڪهڙي ڳالهه ڪريان؟”

“ڪابه”

“توکي نچڻ ايندو آهي؟”

“ها”

“نه پوءِ جڏهن مان گهمڻ ڦرڻ جهڙو ٿيان ته مون سان نچندينءَ؟”

“اون – اسان وٽ الهيءَ نموني مرد ۽ عورت گڏجي نه نچندا آهن. مان مڻي پور نموني جو ناچ ڄاڻندي آهيان” ائين چئي هن پنهن جي نچڻ واري پوشاڪ ڪڍي اچي ڏيکاري” “ڪيتري نه خوبصورت آهي هيءَ پوشاڪ” ” هيءَ نه وڏي شاندار پوشاڪ آهي، بلڪل شهزادين جهڙي، هن جي پهريندي

تون ته شهزادي ڏٺي هوندين ،، مگر پوءِ خبر ته آهي ته ڪهڙي جلدي همت اچي هن اها پوشاڪ وڪڻي ڇڏي. سوشما سون سان گڏ آمريڪا هلندينءَ ؟ ،،

،، ڇا مطلب ؟ ،، ڪاوڙ مان سوشما جون اکيون ٻاهر جي شعلن وانگر ٻرڻ لڳيون. ،، اوهين مدهن جي بي عزتي ڪرڻ گهرو ٿا مسٽر رابرٽ! اوهين اسان هندستاني ڇوڪرين کي ڇا ٿا سمجهو ؟ ،،

رابرٽ انهيءَ تي معافي گهرڻ لڳو، سوشما انهيءَ جو ڪو به جواب نه ڏيندي، منهن ڦيري دريءَ کان ٻاهر نهارڻ لڳي. انهيءَ تي رابرٽ چوڻ لڳو ته هاڻي مان ٿورو گهمي ڦري سگهان ٿو، سڀاڻي مان هتان هليو ويندس ۽ پوءِ توکي مدهن جون بد تميزيءَ واريون ڳالهيون ٻڌڻيون ڪونه پونديون ،، انهيءَ تي چوڻ لڳي ،، مونکي افسوس آهي جو اوهان کي هتان وڃڻ ڏنو نه ويندو، اوهانکي اسان جي انقلابي پارٽيءَ جي ساري خبر پئجي وئي آهي. اسين اوهان کي هت قيد رکڻ تي مجبور آهيون ،،

،، ڀلا مان جي ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪريان ته پوءِ ؟ “

رابرٽ جي آخري چوڻ تي سوشما ڪنڌ ڦيرائي پنهنجون نگاهون رابرٽ جي نگاهن ۾ لڙائيندي چوڻ

لڳي. ”مون نوٽ ڪيو آهي ته توهان هتي ڪيڏانهن به ڀڄي ته ويندؤ، ان هوندي به جي توهان ڪوشش ڪئي ته مون کي پنهنجو فرض نڀائڻو پوندو.“ ائين چئي هن نهايت نوڙيءَ سان ڀرت جو پستول ڪڍي ورتو، ۽ ڀرت حيرانيءَ سان هڪ نازڪ بدن ۽ نرم لهجي واريءَ ڇوڪريءَ ڏانهن نهاريندو رهيو. هو سوچڻ لڳو ته وقت اچڻ تي هوءَ مون تي گولي هلائڻ جي جرئت ڪري سگهندي؟ مگر جڏهن سوشما جي اکين ۾ نهاريائين ته کيس خوفناڪ جهلڪ نظر آئي، ۽ چوڻ لڳو ”تون بي فڪر رهه سوشما! مان ڀڄڻ جي ڪوشش ڪري توکي خوفناڪ آزمائش ۾ نه وجهندس.“ ان ڏينهن کان پوءِ ڀرت سوشما جو قيدي ٿي ويو.

محبت ڪڏهن ٿئي ٿي؟ ڇو ٿئي ٿي؟ مان ته ڪٽڪ جو هڪ حد ۾ دانو آهيان؛ وڏا وڏا قابل انسان به اهيءَ سوال جو جواب ڏئي نٿا سگهن. خدا جو حڪم چئجي؟ قسمت جو کيل چئجي؟ يا بقول ڪنهن جي دوست جي، قدرتي انساني خواهش کي ذميوار ٺهرائجي. حقيقت هيءَ آهي ته محبت کي جڏهن ٿيڻو هوي ٿو ته ٿي وڃي ٿي ۽ اهيءَ ڳالهه جو خيال نٿي ڪري ته رستي ۾ پهاڙ آهن يا سمنڊ آهن، نسلي تعصب آهي يا قومي اختلاف، اهڙيءَ ريت

ڀرت ۾ سوشما ٻه هڪ ٻئي کي چاهڻ لڳا. ڀرت مون کي ٻڌايو هو ته هن ٻارهن ڏينهن ئي هندستاڻي چوڪريءَ کي پنهنجي دل ڏئي ڇڏي هئي.

مون ڀرت کان پڇيو ”اوهين سپاهي ماڻهو ته ائين ئي دل اڇلائيندڙ ٿيندا آهيو، ڇو ته هر هڪ شهر ۾ بندر ۾ اوهان جي هڪ معشوق هوندي آهي، هن ويچاريءَ سان ٻه اوهان محبت ڪرڻ شروع ڪئي هوندي؟ ڀلا سوشما جو به توسان محبت جو واعدو هو؟“

ڀرت چيو، ته اهي هندستاڻي چوڪريون هن معاملي ۾ اسان جي ملڪ جي چوڪرين کان مختلف آهن: هو محبت جو اقرار زبان سان نه ڪنديون آهن، ۽ نه ڪڏهن سوشما به مون کي ائين چيو ته هوءَ مون سان محبت ٿي ڪري. پر پوءِ به هن جي اکين ۾، هن جي ڳالهائڻ جي انداز ۾ مونکي سندس محبت جي پروڙ پئي ٿي. وڌيڪ ثبوت مونکي اهيءَ ڏينهن مليو جنهن ڏينهن هن مونکي وڃڻ جو چيو“

“هيءَ ته اونڌي ڳالهه ٿي، هن توکي وڃڻ جو چيو ۽ تون ان مان محبت جو اندازو لڳائين. ڀلا محبت ڪرڻ واري به ڪڏهن پنهنجي معشوق کي ائين چوندي، ته هتان هليو وڃ.“

“تون سچ ٿو چوين، مگر جن حالتن ۾ هن مون کي وڃڻ جو چيو اهي بلڪل ڏکيون ۽ عجيب هيون.

اتي رهندي ڪيترا هفتا گذري چڪا هئا، منهنجي ٽنگ جو زخم ٺيڪ ٿي ويو هو ۽ مان گهمي ڦري سگهندس ٿي. پهريائين مان سوچيندو هوس ته جلد هن منهنجي ٽنگ چڱي ڀلي ٿي ويندي ته مان رات جو اوچتوئي اوچتو ڀڄي هليو ويندس، ڏهه ٻارنهن ميل پيادل هلي ضرور ڪنهن شهر يا فوجي ڇانوڻي ڏانهن پهچي ويندس. پر پوءِ ان گهر ۾ قيديءَ وانگر رهندي به آهستي منهنجي دل ۾ انهن هندستاني انقلابين جي خلوص ۽ قربانيءَ جو پڪو نقش لڳو. اهي سڀئي نوجوان هٿن جي سر تريءَ تي رکي اڳتي وڌي رهيا هئا، ڪنهن ذاتي غرض لاءِ نه، پر پنهنجي وطن جي آزادي خاطر. هيءُ سچ آهي ته هنن ۽ اسان جا رستا الڳ الڳ هئا، مگر هو به انهيءَ آزاديءَ ۽ جمهوريت لاءِ لڙي رهيا هئا. پر جڏهن هفتن کان پوءِ مون دل ۾ خيال ڪيو ته جيڪڏهن مونکي موقعو ملي به ويو تڏهن به آءٌ نه ڀڄندس. انهيءَ گهر ۾ نه موٽر هئي نه ريڊيو ۽ نه وري ٻيو امريڪي آسائش جو سامان. کاڌو پراڻي ڌاتوءَ جي ٿالهيءَ ۾ ملندو هو ۽ سڀ مٽيءَ تي سمهندا هئا. ان هوندي به خبر نه آهي ته ڇو مون کي نهايت آرام ۽ سڪون ميسر هو ٿي سگهي ٿو ته رڳو سوشما جي ئي ڪري هجي. ڏينهون ڏينهن منهنجي دل ڇڪجي ٿي وئي ۽ پوءِ هن به نفرت ڪرڻ ۽ طعنا وغيره ڏيڻ

ڇڏي ڏنا۔ گهر جو دروازو کهٽو ڪري کليل ئي رهندو هو. ڪڏهن ڪڏهن جي گهر جا ماڻهو ڪنهن ڪم سان ٻاهر نڪري ويندا هئا ته پوءِ گهر ۾ آءٌ ئي اڪيلو هوندو هوس يا فقط سوشما جو ڀاءُ ڊاڪٽر ٻاسو انهي هوندو هو، جو ايترو ته ڪمزور هو جو جيڪڏهن مان ڀڄي وڃڻ جي ڪوشش ڪريان ته هو هرگز روڪي نه سگهي. ڪلاڪن جا ڪلاڪ هندستاني فلسفي، بين الاقوامي سياست يا ڊاڪٽري مسئلن تي ڳالهيون ٻولهيون ڪندو هو. هڪ دفعي سوشما ڪنهن ڪم سبب سارو ڏينهن پرواري ڳوٺ ۾ ويئي ؛ جڏهن شام جو موٽي آئي ته مون ٺوڳ طور ڪائنس پڇيو ” ڪيئن سوشما! اڄ جيڪڏهن مان ڊاڪٽر صاحب کان لڪي ڀڄي وڃان ها، ته ڪنهن پوليس ٿاڻي يا فوجي اڏي تي اوهان جي انقلابي اڏي جي خبر ڏيان ها ته جيڪر ڇا ٿئي ها؟ “ سوشما نهايت اطمينان سان جواب ڏنو ” پوءِ به ڇا ٿئي ها، مون کي غداريءَ جي شڪ ۾ ڪٽي گولي هڻن وڃي ها “، ائين چوندي هن مرڪي ڏنو، ڪيتري نه خوبصورت هئي ان جي مرڪ! پرسان اچي چوڻ لڳي ” اوهان ته ڏهين ويندؤ، جڏهن اوهان کي زبردستي گهر مان ڪڍيو وڃي “

مان سوشما ۽ ڊاڪٽر ٻاسو، هڪ هنڌ ويهي گڏجي ڪاڌو ڪائيندا هواسون، ڪاڌو تمام سادو هوندو

هو، ٻاٽيءَ رڌل ڀت، ڪڏهن ڪڏهن مڇي ۽ دال. ڀرپائين ته مون کي اصل نه وڻندو هو پر پوءِ آهستي آهستي نه رڳو عادت پئجي ويئي پر مزو به اچڻ لڳو. ڪم جي گهٽائيءَ سبب سارو ڏينهن سوشما مون سان ملي نه سگهندي هئي. جنهن ڪري مون کي ڪاڌي جي وقت نهايت بي آراميءَ سان سندس انتظار ڪرڻو پوندو هو. هڪ دفعي هوءَ ڪاڌي تي نه آئي، چوڻ لڳي ”اڄ مون کي ڀُک ڪانه لڳي آهي“ خير، ڊاڪٽر باسو سان گڏجي لاچار ٻه چار گره کائڻا پيا. ٻئي ڏينهن به هوءَ ڪاڌي ۾ شريڪ نه ٿي ”چي مون اڄ ورت رکيو آهي ... ...“ پڻ ٽن ڏينهن کان پوءِ ڊاڪٽر به مون سان گڏجي ڪاڌو کائڻ ڇڏي ڏنو، ۽ پوءِ فقط منهن جو ڪاڌو ٿالهي ۾ وجهي موڪليو ويندو هو. مون خيال ڪيو ته شايد ٻين ماڻهن جي چوڻ تي مون سان ڇوت ڇات ڪرڻ لڳا آهن ... ... سوشما کان سواءِ ڪاڌو زهر ٿي آيو. جيئن تيئن ڪري ٻه چار گره نڙيءَ کان هيٺ اڪلائڻا ئي پوندا هئا. هڪ دفعي جيئن سوشما ڪاڌو کڻي آئي ته ڀت تمام ٿورو هو ۽ نه وري دال هئي نه ڪو آچار، فقط لوڻ جو ڏرو هو. ٿالهي اڳيان رکندي چوڻ لڳي ”برت معاف ڪجو! اڄ مون ذرا زياده ڪاڌو آهي، انهيءَ ڪريئي

اوهان لاءِ ٿورو پيسو بچيو آهي،، مون کيس کلي چيو ”تو ڪاڏو ويا مون، ڳالهه نه هڪڙي آهي. مدهن جي نه هاڻ ڪاڏي ڪائڻ لئي دل ٿي لٿي چوي جڏهن ڪر لو مون سان ڪائڻ چڙي ڏنو آهي، شايد آءٌ غير ملڪي ۽ ٻئي مذهب وارو آهيان انهيءَ ڪري اها ڇوس ڇپاس ڪئي اٿئي ؟،،

سوشما نگاهون هيٺ ڪري چوڻ لڳي ”نه اها ڳالهه ناهي، ڀرت!“

”پوءِ ڀلا ڪهڙي ڳالهه“ مون ذرا سختيءَ سان سوال ڪيو.

”اهو مان ٻڌائي نٿي سگهان“ ائين چئي هوءِ ٻاهر هلي وئي.

انهيءَ ڏينهن مون اهو پيسو ئي نه کاڌو، ٿالهي واپس ڪرڻ لاءِ رڌڻي ۾ ڪڻي ويس ڏٺم نه هڪ مٽيءَ جي ڪني باهه تي چڙهي پيئي هئي، ۽ ان مان اهڙي زور واري ٻاڦ نڪري رهي هئي جو مٽيءَ جو ڍڪڻ هيٺ ڪري پوڻ جو آواز ٿيو، مون هيڏانهن هوڏانهن نهاريو سوشما ڪانه هئي، خيال ڪيم ته ڪنيءَ کي هيٺ لاهيان متان کاڌو نه سڙي وڃي، جڏهن ڪنيءَ کي هيٺ لاٿم ته مدهن جي دل ۾ ڇڙ پاڻن لاءِ ڪجهه شڪ پيدا ٿيو، مبادا ائين هجي، پاڻ سٺو کاڌو کائيندا هجن ۽ مون کي ٻاڻيءَ

۽ اوٻاريل چانور ۽ لوڻ چٽيءَ ڏسي ويندي هئي، اهو خيال ڪري اٿيءَ، ٻڙڪندڙ ڪنيءَ جو ڍڪ لاٿم، ڪنيءَ ۾ رجهندڙ ڪاڌو ڏسي منهن جي همت مان بک ڪري پچي پيو، ڪنيءَ ۾ وٽن جا ٻن ۽ گاهه رجهي رهيو هو، ائين ڪندي سوشما به اچي وئي، ڪمس ڏسندي منهن جون نگاهون شرم کان هيٺ جهڪي ويون، هوءَ ڪالي ڇوڪري لڳي „ٻرت! اڃان به بک اٿو ڇا؟“

„سوشما! هي ڇا؟ اوهان پاڻ بکن ۾ ٻاهه ٿي
مون کي ئي ڪاڌو کارائيندا رهيا آهيو؟

هن منهنجا چيل لفظ ورائي چيا „توهين کائو يا اسان، ڳالهه ته هڪڙي ئي آهي“ هاڻ منهنجي سمجهه ۾ اچي ويو ته ڇو سوشما جي گلابي ڳلن جي لالاڻ ڏينهون ڏينهن گهٽبي وڃي، ڇا جي ڪري سندس اکيون ڏرا ڏٺي ويون آهن، ڇو اهڙي پيلي ۽ ڏٻري ٿيندي ڏسجي، ڪهڙو سبب آهي؟ جو ڊاڪٽر ٻه ڏينهن بستري تان لٿو اٿي، سوشما جي اڪيلائي ٻارڙي اهڙو ڪمزور ۽ بيمار ڇو ٿي نظر اچي، ڇا جي ڪري سوشما جي ڳٽون جهڙهن سان هن جو حد کان وڌيڪ پيار هو جا ٽي ڏينهن ٿين جو مري وئي هئي ۽ ڏهرڙي ڪال نه رڳو سوشما ۽ ڊاڪٽر باسو تي هو مگر ساري بنگال تي ڇانيل هو.

سوشما هميشه جي دستور موجب صبح جو سوير ناشتي لاءِ ٻس ۽ کير کڻي ايندي هئي، اڄ به هوءَ دستور موجب هڪ ٿالهي کڻي آئي، ۽ چوڻ لڳي ”رابرٽ! هاڻي تو کي هنن وچڙو ئي ٻولندو“

”ڇو؟“ منهنجي انهيءَ سوال جي جواب ۾ هن ٿالهي منهنجي اڳيان رکي، ٿالهي خالي هئي آءٌ سمورو ئي مطلب سمجهي ويس.

”سوشما! جڏهن تون بکي گذاري سگهين ٿي ته مان به بکيو گذاريندس“ ”رابرٽ! تون امريڪن آهين، ڏينهن ۾ پنج دفعا پيٽ ڀري کائڻ جو عادي آهين. اسين هندستاني آهيون، سون سالن کان بکيائي رهندا آيا آهيون. تون جلدي تيار ٿي ته مان توکي رستي تائين پهچائي اچان“

”پر سوشما! مان جڏهن توسان غداري ڪيان ۽ تنهنجي جاءِ جو پتو پوليس ٿاڻي تي ڏيان ته پوءِ؟“

”تڏهين به ڪو فرق ڪونه پوندو، منهنجا ٻه ساٿي گرفتار ٿي چڪا آهن، هڪ پوليس جي مقابلي ڪندي مارجي ويو ۽ ٻيو بک جي ڪري مجبور ٿي پوليس سان ملي ويو، اسين به هيءُ گهر ڇڏي رهيا آهيون ڇو ته ٻن ڇهن ڪلاڪن ۾ پوليس هتي اچڻ واري آهي. هن گهر کي جلائڻ ....“

”نه نه!! سوشما هو ائين ڪري نٿا سگهن“

هو ڪهڙوئي ڪري سگهن ٿا، ۽ ڪن ميان اوهين جلدي تيار ٿيو"

جڏهين اسين چپ چاپ پوکن جي پيچرن مان لنگهندي رستي تي اچي پهتاسون، تڏهن سوشما چوڻ لڳي "چڱو برت! مان هن کان اڳتي هلي نٿي سگهان، مون کي، واپس وڃي بابي کي ڪنهن هنڌ پهچائڻو آهي، ڀڳوان توهان جي مدد ڪري"

مون خيال ڪيو ته مون کي جلدي هتان وڃڻ گهرجي مبادا ڪو پوليس جو گهمندڙ ٽولو اچي نڪري ۽ مونکي ڪري هوءَ گرفتار ڪري وڃي. اڃان هلڻ واروئي هوس ته سوشما چيو، "ٺهيو! هيءَ وٺ!! ائين چوندي هن پنهنجي ٿيلهي مان مونجو پستول ڪڍيو ۽ مونجي حوالي ڪندي چوڻ لڳي "هن کي سچي آزادي ۽ صحيح جمهوريت لاءِ استعمال ڪجان ۽ برت!" پوءِ هن ڪاٺ جي ڏبي ڪڍي ۽ ان کي کولي، ان ۾ پنهنجي آڱر وڌي "اسان وٽ هيءَ رسم آهي ته ميدان جنگ ڏي وڃڻ وقت سپاهيءَ جي مٿي تي ٽلڪ لڳايو ويندو آهي" ائين چئي مونجي ڊگهي قد کي پهچڻ لاءِ هوءَ پنهن جي پيرن جي آڱرين تي اڀي ٿي بيٺي ۽ مون جي مٿي تي چندن جو ٽلڪ لڳايو. جنهن وقت هوءَ ٽلڪ لڳائي رهي هئي ان وقت سندس گرم ساهه

آءٌ پنهنجي چهري تي محسوس ڪندو رهيس ۽ هن جي جسم جي خوشبوءِ سگهندو رهيس ......

موڪلائڻ وقت منهنجي دل ۾ آيو ته هڪ پل لاءِ کيس پنهنجي آغوش ۾ آٽيان، سندس سر کي مائل لبن کي، سڄيل اکين کي، سندس گردن جي خوبصورت خم کي هڪ وار چمي ڏيان، مگر هن هندستاني آسمان جي هيٺان مون کي لاروا سان گڏ غير ضروري نه معلوم ٿيو. مٿي تي تلڪ لڳائڻ کان پوءِ سوشما هڪ ڪاغذ جي پڙي ڪڍي ۽ مون کي ڏيندي چوڻ لڳي، ”اسان وٽ هيءَ نه رسم آهي ته جڏهن ڪو ...... پنهنجو ...... گهر وارو ...... سفر کي ويندو آهي ته کائڻ جي ڪا نه ڪا شيءِ کيس ضرور ڏبي آهي“ مون پڙيءَ کي کوليندي ڏٺو ته ان ۾ چانورن جا ڪجهه سڪل داڻا هئا ......

مون چيو ۽ ”خدا حافظ سوشما! هڪ ڏينهن آءٌ ضرور موٽي ايندس.“ آءٌ هن کان موڪلائي روانو ٿيس رستي جي ور ۾ جڏهن آيس، ۽ مون پوءِ تي نگاهه ڪئي ته سوشما اڃان اُهيءَ جاءِ تي بيٺي هئي، مون کي ان وقت نهايت عجب لڳو ته فضل لاهاري جهڙو بيٺو آهي ان هوندي به سوشما نڪي.

اڳتي هلي هڪ لاري مون پاڻ ڏانهن ايندي

ڏٺي، ويجهڙي اچڻ تي ان ۾ ڏهه ٻارهن هندستاني سپاهي، هڪ گورو آفيسر ويٺل هو، جنهن جي هٿن ۾ بندوقون ۽ هڪ مشين گن ۽ پستول هئا. هڪ امريڪن سپاهي کي ڏسندي هنن لاريءَ کي روڪيو. انگريز آفيسر چوڻ لڳو "شايد اوهين رستو ڀلجي هيڏانهن اچي نڪتا آهيو، هيءَ ته خطرناڪ علائقو آهي هتي باغين جو اثر ۽ زور آهي جو گورو آفيسر سلامتي سان نٿو وڃي سگهي." مون هنکي ٻڌايو ته هوائي جهاز جي ڇٽيءَ رستي، لٿو هوس ۽ پر سان هڪ ڳوٺ وارن منهنجي جان بچائي. انهيءَ تي هو چوڻ لڳو "نهايت عجب جهڙي ڳالهه آهي جو اوهين بچي ويا، خير سڌا هلندا وڃو ڏهن ميلن جي پنڌ تي اوهانکي فوج جي چوڪي ملندي جتان اوهانکي جيپ يا ٽرڪ سواريءَ لاءِ ملي ويندي." مون هنکان پڇيو "اوهان ڪهڙي ڪم سان وڃي رهيا آهيو" چوڻ لڳو "انقلابين جي هڪ اڏي جي خبر ملي آهي، جنهن تي حملي ڪرڻ لاءِ وڃي رهيا آهيون" ۽ اڳ، هلندي چوڻ لڳو "يار هڪ مزي جي ڳالهه آهي جو انهيءَ انقلابي ٽوليءَ جي اڳوان هڪ ڇوڪري آهي، ٻڌجي ٿو ته نهايت خوبصورت آهي، چالاڪ آهي. فقط هڪ دفعو ملي وڃي......" سوشما جي باري ۾ اهڙا گندا لفظ ٻڌندي مونکي سخت نفرت ٿيڻ لڳي، دل ۾

جيم ته هڪدم ئي هلڻو وڃان، پر انهيءَ خيال آيم ته آءٌ جيترو هنن کي وڌيڪ ترسائيندس اوترو سوشما کي گهر مان نڪري وڃڻ جو وڌيڪ وقت ملندو، تنهن ڪري مون گوري آفيسر کي چڙائڻ لاءِ چيو ته “هڪ ڇوڪريءَ جي گرفتار ڪرڻ لاءِ ٻارهن بندوقون هڪ مشين گن ۽ پستول! اوهين ته وڏا بهادر آهيو” هو چوڻ لڳو “اوهان امريڪن کي ڪهڙي خبر ته ڇا ٿي رهيو آهي، انهيءَ ڇوڪري سان نه رڳو هنن جو ڳوٺ پر سڄو علائقو آهي. انهيءَ ڪري ته پوليس کي اڃان تائين پتو پئجي نه سگهيو آهي.”

مون اڻ ڄاڻائيءَ ۾ کيس چيو ته “جيڪڏهن اها ڇوڪري ائين ڀڄي وڃي ته پوءِ ڇا ڪندئو؟”

جواب ڏنائين “ته گهٽ ۾ گهٽ انهن گهرن کي ته ساڙيو ويندو.”

ڀلا ڳوٺ وارن کي ڪهڙي سزا ڏيندئو؟ شايد انهن سڀني کي پڪڙي جيل ۾ موڪليندئو؟”

“نه اسين اهڙا بيوقوف نه آهيون جو هن ڏڪار جي وقت ۾ ڪين مالي ڪارائون، هنن کي سزا ضرور ملندي...... رات ٿيڻ تي اوهين هن پهاڙ جي چوٽيءَ تي هلجي ويندئو جتي فوج جي چونڪي آهي، جتان سڀ ڳوٺ نظر ايندا آهن، اوهان پاڻ ئي ڏسجو......” ائين چئي هن لاري اسٽارٽ ڪئي.

رات اٺين لڳي آءٌ فوجي چونڪيءَ ۾ پهتس، ٻاهر لي بيهي مون پوئتي نظر ڪئي ته باهه جيئن پوءِ وڌندي پئي وڃي. مون سوچيو اهو سوشما جو گهر آهي جنهن ۾ مون سڀ کان وڌيڪ محبت جون گهڙيون گذاريون آهن، جتي ويهي ڊاڪٽر باسو غريب هارين جو علاج ڪندو هو. باهه جيئن پوءِ وڌندي ويئي ۽ هڪ باهه جو سمنڊ بڻجي چوڌارون ڦٽڻ لڳي. مون کي اڄ ائين تي معلوم ٿيو ته هڪ ڳوٺ نه پر سارو ملڪ سڙي رهيو آهي. مون هڪ فوجي آفيسر کان پڇيو ”اها ڪهڙي باهه آهي؟ ائين ٿو معلوم ٿئي ڄڻ جهنگلن جا جهنگل جلي رهيا آهن؟“ هن پنهنجي مڇن کي مروڙيندي چيو ”اهو روزانو تماشو آهي، اهي انهن هارين جون پوکون ساڙيون وڃن ٿيون جي انقلابين جي مدد ڪن ٿا.“

ٻئي ڏينهن سويري آءٌ جيپ تي سوار ٿي امريڪن هوائي اڏي تي پهتس. رستي تي ايتري ته ڪپا ڪيهه هئي جو ساري واٽ هارن وڄائيندي ۾ رستو لنگهيو. ائين پئي معلوم ٿيو ته ڄڻ سڄي هندستان جا ماڻهو ٻاهر رستي تي نڪري پيا آهن. جيستائين نظر پئي ٿي ته رڳو ماڻهو ئي ماڻهو هئا، مرد عورتون، ٻچا ٻار، پريشان حال، ڏوڙ ۾ ڀريل، ٻهڪجن لڪل ٽڪن کي ڪهليندا ٿي ويا. مون جيپ

جي ڊرائيور کان پڇو ”ڪٿي ٻمبازي ٿي آهي ڇا؟“ مون سمجهو ته جپاني ٻمبارن هنن ويچارن کي گهر کان بي گهر ڪري ڇڏيو آهي ۽ هي غريب جان بچائڻ لاءِ ٻاهر نڪري پيا آهن. مگر ڊرائيور چوڻ لڳو ”بم بم ڪجهه به نه آهي هي ڏڪار جا ماريل هاري آهن، جي پيٽ لاءِ شهر ڏانهن وڃي رهيا آهن.“

هاڻ مون رستي جي ٻنهي طرفين هلندڙ ماڻهن کي غور سان ڏسڻ شروع ڪيو. ٻچن جا سڪل جسم پوڙهن جا مايوس چهرا ۽ نوجوان عورتن جون سڪل ڇاتيون، جن ۾ سوشما به هڪ ڦاٽل ٽٽل ساڙهيءَ ۾ پنهنجي جسم کي لڪائڻ جي ناڪام ڪوشش سان، اکيون هيٺ ڪري وڃي رهي هئي.

”سوشما!“ مون رڙ ڪئي، ڊرائيور جي بريڪ هڻڻ سان لاري هڪدم بيهي وئي، ڇوڪريءَ اڻ واقف نگاهن سان مون ڏانهن نهاريو...... نه هوءَ سوشما نه هئي ڪا ٻي هئي، مون ڊرائيور کي چيو ”جلد هلاءِ.“

انهيءَ ڏينهن ۽ انهي مان پوءِ ڪيترا دفعا جيتر آءُ هندستان ۾ هوس ته ڏڪار جي ماريل هارين جي قافلي ۾ مون ڪيترائي دفعا سوشما کي ڏٺو، بکي اگهاڙي ۽ اڌ مئي سوشما!، رستي تي هلندڙ ڪابه ڇوڪري مون کي سوشمائي نظر ايندي

هئي. موت جي انڌيءَ رستي تي سوين هزارين سوشمائون رڙهي رهيون هيون، مگر انهن مان منهنجي سوشما ڪهڙي هئي؟ ڪٿي هئي؟ ڪنهن حال ۾ هئي؟ هوءَ پنهن جي جاءِ ۾ ته ڪين سڙي مري وئي؟ يا پنهن جي ڳوٺ وارن جي پوکن سان گڏ جيئري جاڳندي جلي وئي، يا هوءَ گوري آفيسر جي شيطان ڪاري جو شڪار ته نه ٿي؟ پوليس جو مقابلو ڪندي ته مارجي نه وئي؟ ڇا هوءَ ٻين انقلابين وانگر پهاڙي رستن کان آسام، ۽ آسام کان برما جي سرحد تي پهچندي، سڀاش بوس جي آزاد هند فوج ۾ ته ڪين گڏجي وئي؟ يا هوءَ بک کان مجبور ٿي ٻين سوين بنگالي چوڪرين وانگر پنهن جي عزت ته ڪاڻ وڪڻي رهي آهي؟ — اهي شرم واريون چوڪريون جن کي چوڻ جي به ڪو همت ڪري نٿو سگهي؟ اهي سوشمائون جي ڪڏهن به ڪنهن ڌارئي سان اکيون اکين ۾ ملائڻ گوارا نه ڪنديون آهن جن جون ڳالهائيندي به نگاهون هيٺ جهڪيل هونديون آهن.

اهي سوال، اهي خطرا، اهي شڪ مون کي هر وقت پريشان ڪندا رهيا. منهن جي دماغ ۾ هر وقت باهه جا شعلا .... اهي باهه جا شعلا، جن سوشما جي ڳوٺاڻن جي آباديءَ کي جلائي خاڪ

ڪري ڇڏيو ... ... ۽ پوءِ بڪايل سو شمائن جو قافلو ڪڙن ماڪوڙن وانگر رينگندو منهن جي شعور تي ڇانئجي ٿي ويو. جڏهن ته مان انهن جي هوائي جهاز تي دشمن جي فوجي اڏن مٿان بمباري ڪرڻ لاءِ روانو ٿيس ٿي ته منهن جي ڪنن ۾ سوشما جا لفظ گونجندا ٿي رهيا، جي هن منهن جو پستول مون کي واپس ڪندي چيا "هن کي سچي آزادي ۽ صحيح جمهوريت لاءِ استعمال ڪجانءِ، ڀرت!" مان انهن جي بمن جو بار هلڪو ڪري واپس موٽي ايندو هوس مگر منهن جي دل ۾ هر وقت اهوئي شڪ رهندو هو ته هيءَ جنگ سچ پچ صحيح آزادي ۽ جمهوريت لاءِ لڙي وڃي ٿي؟ هڪ ڏينهن مون کي حڪم مليو ته آسام جي سرحد تي آزاد هند فوج جي مٿان دستي بم اڇلايان. منهن جي بمبار ۾ ٥ بم لڳايا ويا. ۽ جڏهن آءٌ مقرر جاءِ تي پهتس ته لفٽننٽ مون کي هيٺ اشارو ڪيو، جتي هڪ واديءَ ۾ آزاد هند فوج جو مورچو هو. مان بٽڻ دٻائي بم ڦٽي ڪرڻ وارو ئي هوس ته منهن جي ڪنن ۾ اوچتو سوشما جا لفظ گونجڻ لڳا "هن کي سچي آزادي ۽ صحيح جمهوريت خاطر استعمال ڪجانءِ ڀرت!" ۽ مون هڪدم سوچيو ته هي ماڻهو به ته آزادي لاءِ ئي لڙي

رهيا آهن، هي ٻه سوشما وانگر لڳي آهن، ڪهڙي خبر ته سوشما به انهن ۾ هجي. پرٿ! انهن پنجن چانورن جي داڻن جي بدلي، جي سوشما موڪلائڻ وقت ڏنا هئا، تون هي پنج ئي انهي مٿان ڪيرائيندين؟ اهو خيال ايندي ئي بمبار کي اتان اڏائي آءٌ هليو ويس. هيءُ پهريون ئي دفعو هو جو مون فوجي حڪم جي انحرافي ڪئي ۽ بم ڪيرائڻ کان سواءِ موٽي آيس. ٻئي ڏينهن انهيءَ جرم جي سزا ۾ مونکي ڪورٽ مارشل ٿيڻو پيو، مگر فوج جي ڊاڪٽر معائني کان پوءِ فيصلو ڪيو ته ڏک جي اچڻ ڪري منهنجي دماغي حالت ٺيڪ نه آهي. جنهن ڪري مونکي امريڪي هوائي فوج کان خارج ڪيو ويو. مان واپس امريڪا آيس مگر اڄ به منهنجي لاءِ خانگي هوائي جهاز هلائڻ جي نوڪري ملڻ مشڪل آهي. جتي به وڃان ٿو ته منهنجو فوج وارو ڊسچارج جو سرٽيفڪيٽ پڙهي مونکي نااميد ڪيو وڃي ٿو. بيڪار گهمندي گهمندي اچي هن علائقي ۾ پهتس. ٻڌم ته ڪيمت کي مزورن جي ضرورت آهي ۽ مان به اچي فارم تي ڪم ڪرڻ لڳو آهيان. هيءُ ڪم منهنجي لاءِ نئون ضرور هو مگر هميشه مونکي پسند آهي. نه معلوم ڇو نيويارڪ ۽ شڪاگو جي بازارن مان مونکي سوشما تمام پري ٿي معلوم ٿئي، ۽ ڪيمت جي مٽيءَ مان

موڪلي نهايت وڻندڙ نظر ٿي اچي، ۽ وري جڏهن مان لوڪن يا ڪٽڪ جي ڌاڙن کي ڏسان ٿو ته مون کي بي اختيار سوشما جي ياد اچيو وڃي، ڇو ته اُن سالن کان پوءِ موڪلي ائين محسوس ٿئي ٿو ته اڄ به هوءَ بکي آهي، اُها جا پاڙ پڪن ۾ پاهه ڏيندي بـــ موڪلي ڪاڏو ڪارائيندي هئي، ۽ جڏهن مهنجي ڇالورن جا آخري پنج ڌاڙا به مهنجا حوالي ڪيا هئا، ۽ آءٌ هيڪي ڪٽڪ جا چند ڌاڙا به موڪلي لٽيو سگهان...

ڀرت ائين چئي وري خاموش ٿي ويو.

ڀرت جي ڪهاڻي اِستائين پڄائي، ڌاڙيو بـــ خاموش ٿي ويو. ڪجهه دير کان پوءِ وري ڇيني ڌاڙي پڇيس "پوءِ تو جا ڇمس دوست!"

امير ڪي ڌاڙي جي زبان وري چالو ٿي، "پائرو! مون اهوئي چيس جو اسان مان ڪوئي پاڻ چوي. مون چيس "ڀرت گهبرائين ڇو ٿو، موڪلي مهنجي سوشما ڏانهن موڪلي ڇڏ، مان نه رڳو هنجي ٻڪ لاهيندس پر ان سان گڏ تنهن جا محبت ڀريا پيغام به کيس پهچائيندس."

ڀرت ٿڌو ساهه کڻي چوڻ لڳو، "اهو ٺيڪ آهي دوست! مگر سوشما جو پتو ئي ناهي ته هوءِ اڃان جيئري آهي يا مري وئي؟" الهيءَ لي مون چيس "ٿي سگهي ٿو ته هڪ سوشما جو لوڪي پتو معلوم

ڪونهي ، پر تو ته هندستان ۾ هزارين ٻلڪ لکين سوشمائن کي ڏٺو آهي ، جيڪڏهن انهن جي جان بچائڻ لاءِ مون جهڙن ڪروڙن ڪڻڪ جي داڻن کي موڪليو وڃي ته ڇا ٿئي ؟ ،،

ائين ئي ڀرت جون اکيون کلي ويون ،، سوشما ضرور اهوئي پسند ڪندي ؛ هوءَ پنهنجي لاءِ نه ٻلڪ ٻين لاءِ جيئندي هئي . انهيءَ ڪري آءٌ ائين ئي ڪندس ، مان اڄ ئي پنهنجي ساٿين سان هن ڳالهه جو ذڪر ڪريان ٿو . اسان جي ديس ۾ لکين ٽن ان جا زياده پيدا ٿين ٿا ، ان جون قيمتون اڃان گهٽجن ٿي ڪين ٿيون ته ان کي ساڙيو وڃي ٿو ؛ سمنڊ ۾ اڇلايو وڃي ٿو ... ...
ڇو نه ان مان ٻه چار لک ٽن اناج جا هندستان موڪليا وڃن ؛ ؛

انهيءَ رات جڏهن ڀرت ٻين ڪيمپ جي مزدورن ۽ فارم جي مئنيجرن سان هيءَ تجويز ڪئي ته سڀني کي هيءَ ڳالهه پسند آئي . انهن مان هڪ چوڻ لڳو ،، اسان کي ضرور بکايل هندستان جي مدد ڪرڻ گهرجي ؛ مگر هي ڪم ته گورنمينٽ جو آهي . جيڪڏهن اسين سڀ آمريڪا جا معمولي هاري ، ڪئمپ مزدور ۽ ڪارخانن جا مزدور گڏجي هندستان جي مدد جو مطالبو ڪريون ، ته گورنمينٽ نه ٻڌندي ؟ ؛ ؛

انهيءَ تي فارم جو مئنيجر جو هٺيلو ۽ بدتميز هو ۽ ٻرٽ جي آزاد طبيعت جي ڪري جلندو هو، چوڻ لڳو.

“اوهين جاهل، اڻ پڙهيل دنيا جي سياست کي سمجهوئي نٿا، خواه مخواه وچ ۾ ٽنگ اڙائڻ ٿا گهرو، ڄاڻو ٿا ته ڪانگريس جي اڳيان هڪ باقاعده بل آهي، جو انهيءَ لاءِ پيش ڪيو ويو آهي ته ڪيترا ڪروڙ ٽڻ اناج جا ڏڪار جي ماريل هندستانين کي قرض ڏنو وڃي......؟”

“اهو بل ته ڪيترن مهينن کان بيڪار ٽوڪريءَ ۾ پيو آهي...... آخر پاس ڇو نٿو ڪيو وڃي” ٻرٽ چيو.

مئنيجر چوڻ لڳو “ته انهيءَ ڪري جو هندستاني اسانجي شرطن کي قبول نٿا ڪن.”

“ڪهڙا شرط”

“اهي شرط ته روس ۽ ڪميونسٽ چين جي خلاف هندستان اسانکي ساٿ ڏئي، پنهنجي ملڪ جو ڪچو مال ۽ ڌاتو، جي هندستان ۾ گهڻي انداز ۾ ٿين ٿا ۽ جنجي اسانکي ضرورت آهي سي اسانکي وڪرو ڪندو رهي......”

“انهيءَ جو مطلب هيءُ آهي ته هندستان پنهنجي آزاديءَ کي ۽ سوشما جي عزت کي ڪٽڪ جي

ٻج داڻن جي عيوض اسان جي هٿن ۾ وڪڻي ڇڏي... هندستان اهڙو سودو نه ڪندو، سوشما پنهنجي آبرو نه وڪڻندي، چاهي ڀلي ئي ڇو نه مري وڃي؟"

"سوشما؟" مئنيجر حيرت سان پڇيو "اها سوشما ڪهڙي بلا آهي؟"

برٽ چيس "تون سمجهي نه سگهندين" ۽ هو اتان هليو ويو.

ٻئي ڏينهن برٽ کي معلوم ٿيو ته سڄي فارم ۾ لاهارو شروع ٿي ويو آهي ۽ سڄي آباديءَ جي ٽئين حصي کي لڻي باهه جي حوالي ڪيو ويندو، انهيءَ ڪري جو انهيءَ سال ان زياده پيدا ٿيڻ جي اميد هئي، مارڪيٽ ۾ هڪدم گهڻي ڪڻڪ اچڻ سبب قيمت گهٽجي ويندي. ۽ کيس اهو به پتو پيو ته رڳو دولت گڏ ڪرڻ جي لاءِ بڪايل هندستان کي موڪلڻ بدران ساڙيو ٿو وڃي، تڏهن سندس ساري بدن ۾ باهه جون چڻگون پکڙجي ويون. سوچڻ لڳو ته اسين سارو سال محنت مزوري ڪريون، هر ۽ ٽريڪٽر هلايون ۽ ٻج پوکيون ۽ پاڻي ڏيون ۽ لاهارو ڪريون، ايترين محنتن کان پوءِ به رڳو وال اسٽريٽ جي وڏن پين وارن سرمايدارن جي نفعي خاطر ان کي ساڙيو وڃي؟ برٽ کي هيءَ ڳالهه اصل نه وڻي ۽ انهيءَ وقت ئي مئنيجر کي چيائين ته "منهنجو تالو ڪيمت مزوريءَ

مان ڪڍيو وڃي ۽ حساب چُڪتو ڪيو وڃي“ مئنيجر
ته گهريو ئي اهو ٿي ته جيئن ڀرت کان ڪڏهن به رهت
سندس جند آزاد ٿئي. ڇو ته ڀرت الهيءَ فارم جي
جي سڀني مزورن جي هڪ يونين (جماعت) بنائي
هئي ۽ هڪ دفعي اسٽرائيڪ جي ڌمڪي ڏيئي سڀني
مزورن جي مزوريءَ ۾ واڌارو ڪرايو هئائين. ڀرت
هفتي جو حساب چڪائي ٻاهر آيو ته مئنيجر چوڻ
لڳو. ”معلوم ٿو ٿئي ته جنگ جي زماني ۾ ڪنهن
هندستاڻ ڇوڪريءَ سان اکيون لڙائي آيو آهين ۽
هوءَ چوي ته هندستان هليو وڃون. هوءَ ويچاري تنهن
جي الفت ۾ راهون نهاريندي هوندي؛ شايد تنهنجي
ڀرت کي تنهن جي اچڻ جا دم دلاسا ڏيئي خاموش
ڪرائيندي هجي؟“ هن بد لفظن جي ٻڌندئي ڀرت
کي اهڙي ته خار لڳي جو هڪ ئي ٺونشي سان مئنيجر
کي ڪيرائي وڌائين. اهڙي ۾ آفيس جا ٻيا ماڻهو به
اچي ويا ۽ جن مئنيجر جي چوڻ تي ڪيس پوليس
جي حوالي ڪيو.

ڀرت جي گرفتاريءَ جي خبر سڀني فارم جي
مزورن ۾ تيزيءَ سان ڦهلجي وئي، ڪيترائي مزور
ڪيس عدالت تي ڇڏائڻ لاءِ ٿاڻي تي اچي حاضر ٿيا
۽ ڪيس عدالت تي آزاد ڪرائي پاڻ سان وٺي ويا.
ڀرت جڏهن ڪين مئنيجر جي بدتميزي جي حقيقت

ٻڌائي، ته هن سڀني مزورن فارم تي ڪم ڪرڻ کان جواب ڏنو „جيستائين برٽ تي ڪيل ڪيس واپس نه ورتو ويندو تيستر ڪم تي نه چڙهندا سين" انهيءَ تي برٽ کين سمجهايو ته اها ڪا اهڙي وڏي ڳالهه نه آهي، جي مون کي ڪٽي ۾ چار ڇهه سزا ٿي به ويئي، ته هن ۾ اوهان کي گڏجي هيءَ گهر ڪرڻ گهرجي „اسان جي محنت سان پيدا ڪيل ان جو ساڙيو ٿو وڃي، اهو هندستان جي بکايلن کي ڇو نٿو موڪليو وڃي" اوهين گڏجي فارم جي مالڪ ۽ مئنيجر کي مجبور ڪيو ته اناج کي ساڙڻ بند ڪن ۽ اهو سمورو ان هندستان کي موڪلين.

برٽ جي ڳالهه سڀني مزورن کي پسند پئي ۽ سڀئي گڏجي مئنيجر وٽ ويا. مئنيجر ٽيليفون تي فارم جي مالڪن کي هن مطالبي کان واقف ڪيو. جن جواب ۾ چيس ته ڪنهن به نموني اسٽرائيڪ بند ٿيڻ گهرجي نه ته لاباري جي وقت ۾ اسٽرائيڪ جي ڪري وڏو نقصان پوندو.

„ڇو دوستو ڪهڙي ڳالهه آهي" مئنيجر نهايت نرمائي ۽ اخلاق سان مزور جماعت جي اڳواڻن کان پڇيو.

هو چوڻ لڳا „ڳالهه اها آهي ته اوهين جو فصل جي ٽئين حصي کي ساڙڻ گهرو ٿا، اسين ان جي

هڪ داڻي کي، هٿ لائڻ نه ڏينداسين" انهيءَ تي مئنيجر ذرا مرڪندي چوڻ لڳو "جيئن اوهين چاهيو ٿا اهڙيءَ ئي ٿيندو ... ... مگر ... ..." ائين چئي هو ماٺ ٿي ويو. ذرا سوچي ڊرامائي انداز ۾ چوڻ لڳو "اوهين اهو خيال ڪريو ته جيڪڏهن بيڪار ان کي جلايو نه ويو، ته مارڪيٽ ۾ ان جي گهٽائيءَ ڪري هڪدم اگهه ڪري پوندو"

"ڪرڻ ڏيو" هڪ مزور ڪڙڪو ڪري چوڻ لڳو "قيمت اسان مزورن جي کيسي ۾ ٿوروئي ٿي وڃي"

مئنيجر سگريٽ کي ڌڪائيندي اطمينان سان جواب ڏنو "اوهان کي مزوري به ته انهيءَ قيمت مان ڏني وڃي ٿي، اگهه ڪرندو ته مزوري به گهٽ ڪري پوندي، ذرا خيال ته ڪريو"

اهو ٻڌندئي مزور اڳوان جو جوش ٺنڊو ٿي ويو، انهيءَ تي هڪ سمجهدار مزور چوڻ لڳو ته "اهو فالتو ان جيڪڏهن هندستان کي موڪليو وڃي ته ڪي مارڪيٽ ۾ ان جي گهٽائيءَ ڪري اگهه جي گهٽتائي ٿئي، ۽ نه وري اسان جي مزوري به گهٽجي ... ... ٻنهي سان گڏ هندستان جي لکها بکايل انسانن جون جانيون به بچي پونديون"

مئنيجر بدستور کلندي چوڻ لڳو ته "ائين ٿي

سگهي ٿو ۽ مگر فارم کي ڪهڙي قانون موجب هلائڻو آهي، پيدائش کي هٿرادو ٿوروئي ڪرڻو آهي؟ اوهان جي چوڻ ڪري سياڻي ٿائين فالتو نسل کي جلائڻ کان روڪيو ويندو انهيءَ وچ ۾ اوهان مان ڪنهن کي به جيئرو ان هندستان، جپان يا ڪٿي به موڪلڻو هجي ته ڀل موڪلي، ڪنهن کي ڪو به اعتراض ڪونهي“

مزورن کي مئنيجر جي سموري چالاڪي سمجهه ۾ اچي ويئي هو لاجواب ٿي ويا، آفيس ۾ خاموشي ڇانئجي ويئي ...... ٻئي اڳوان پوئين پيرن موٽڻ تي ئـي هئا ته اوچتو دروازو کليو ۽ دروازي جي کلندي برٽ اندر آيو هن مئنيجر جي گفتگو ٻڌندي ئي پنهنجي کيسي مان ٻه سؤ پنجونجاه ڊالرن جي قيمت ڪڍي ميز تي رکـي، جا اڄ تائين هن پنهنجي مزوريءَ مان بچائي رکي هئي.

”برٽ هي ڇا ڪري رهيو آهين“ سندس هڪ دوست کيس چوڻ لڳو ”سوشما جي لاءِ ان خـريد ڪري رهيو آهيان“ برٽ جواب ڏنس ”پر تنهن جي ساري عمر جي موڙي ......“

”ها سڄي عمر جي موڙي انهيءَ لاءِ خرچ ڪري رهيو آهيان، جا ٻار کي بکيو رکي به مون کي ڪاڏو ڪارائتي هئي، ۽ انهيءَ ملڪ جي

لاءِ، جو هميشه انهن جي ڏک، درد ۾ شريڪ ٿي رهيو آهي."

ٻرٽ جي انهن لفظن جو هيءُ اثر ٿيو جو الي بمثل سيٺين اڳوالن پنهنجا کيسا خالي ڪري ڇڏيا. لوريءَ ڊاهر پر هيءَ خبر سڄي فارم جي مزورن ۾ ڦهلجي ويئي. شام جو سيٺين مزور هاري ٽرڪٽرن جا ڊرائيور سيٺ جي آفيس ۾ ميلو لڳي ويو. ڏسندي ڏسندي ميز تي ڪيترا هزار ڊالر گڏ ٿي ويا.

انهيءَ ڏينهن شام جو ٻرٽ مون وٽ ٻيهي تي آيو ۽ ساري حقيقت ٻڌايائين. مون چيس ,,تو ته اسان غريبن کي جيڪي جلي وڃڻ کان بچائي ڇڏيو"

انهيءَ تي چوڻ لڳو ته ,,ڳڻو اهو ته پر سياٽي اوهان هندستان وڃي رهيا آهيو دوست! توهان ڪيترو نه خوش نصيب آهيو، جو سوشما جو وچي ديدار ڪندؤ."

مون چيس ته ,,سوشما جو ڪو نياپو ته ڏي جيئن ما. ڪيس ڳولي هٿ ڪريان"

"توهان کي ڳولڻ جي ڪا ضرورت نه ٿيندي. هوءَ اوهان کي هر طرف ۽ هر هنڌ ملندي. اتان جي هوا ۾ به اوهان کي سندس جسم جي خوشبوءِ

ايندي، سوشما ته هندستان آهي دوست!“

ٻئي ڏينهن مون ۽ مون جهڙن ڪروڙها ساٿي دانائن کي پاڻ سان لاريءَ ۾ وٺي واشنگٽن جي هندستاني سفارت خاني ۾ ڇڏڻ آيو، لاريءَ کي دروازي تي بيهاري برت گهنٽي وڄائي، اندران هڪ خوبصورت هندستاڻ ڇوڪري نڪتي، چوڻ لڳي ”اوهين ڇا ٿا چئو؟“

ٿوريءَ دير لائين ته برت الهيءَ خوبصورت ڇوڪريءَ جي اکين ۾ نهاريندو رهيو. جڏ اکيون محبت ۽ حجاب ۾ جهڪي ويون، تڏهن چوڻ لڳو. ”هي اناج آندو اٿم، اجان ٻويان منهنجا ٻيا دوست به آڻي رهيا آهن، اوهانجي ملڪ هندستان جي موڪلڻ لاءِ، اسانجي هيءَ حقير قرباني قبول ٿوي.“

اهو ٻڌندي ئي هندستاڻ ڇوڪريءَ جون اکيون خوشيءَ ۾ ڳوڙهن سان ڀرجي آيون، ۽ چوڻ لڳي ”شڪريو! اسين اوهانجو هيءُ احسان ڪڏهن به نه وساريندا سون.“

مولڪي الهئي ڇڏي برت سمجهون وڄائيندو واپس هليو ويو. وڃڻ وقت مون ڏٺو ته سندس منهن ۽ اکين ۾ هڪ عجيب سڪون ۽ عجيب خوشيءَ جي

چمڪ هئي، جڏهن آخري دفعي سوشما جو ديدار ڪيو هجي.

ٻئي ڏينهن اسان کي هندستان جي سفر لئي روانو ٿيڻو هو انهي ڪري اها رات مون هندستاني سفارتخاني جي هڪ گدام ۾ گذاري، رات جو وقت اهڙو ٿئي ٿو جو دنيا سمهي پوي ٿي ۽ محبت جاڳي ٿي. اوچتو دروازو کليو ۽ اها ڇوڪري هٿ ۾ بتي کڻي اندر داخل ٿي. هن جا ڪارا وار کليل هئا جي ڪلهن تي جهولي رهيا هئا، اکيون چمڪي رهيون هيون ...... اندر ايندي ئي مون کي ۽ منهنجي چند ساٿين کي پنهنجي نرم ۽ نازڪ هٿن ۾ کڻي، اکين ۾ وجهي گهورڻ لڳي، ايستائين جو اٽلو آءٌ شرمائجي ويس. مون پڇيس "حسين هندستاڻڻ تون ته مون کي ائين گهوري رهي آهين، جيئن ڪو پنهنجي محبوب کي نهاري" مون اندازو لڳايو ته جواب ۾ سندس دل ائين چئي رهي هئي "توکي ڏسندي مون کي ڪنهن جي ياد ٿي اچي"

مان پڇڻ ٿي ويس ته "ڪنهن جي ياد اچي رهي آهي" ته اوچتو ڪنهن جي پيرن جي آهٽ معلوم ٿي، ۽ آواز آيو "اندري رات تائين ڇا ڪري رهي

آهين ۽ سوشما؟"

"انهي ءلي چيمي داڻو عجب ۾ پئجي پڇڻ لڳو "اها ٻرت واري سوشما هئي ڇا؟"

"اها مونکي خبر نه آهي دوست...... ۽ نه انهي ڄاڻڻ جي ضرورت آهي...... بس دوست! مهنجي ڪهاڻي پوري ٿي. هاڻ چيمي دوست جو وارو آهي.

* * *

چيني داڻو

هينئر سڀئي چيني داڻي ۾ نهارڻ لڳا ......
چانور جو داڻو جو هو ته ننڍو مگر بدن ۾ مضبوط اهڙي ته ريت ڳالهائي رهيو هو جڻ هزارها سالن جي ننڊ مان هينئر جاڳيو هجي. چوڻ لڳو

دوستو! اسان جي امريڪي ڀاءُ جي رام ڪهاڻي ٻا ائين ڇاڄي ته محبت ڪهاڻي اسان سڀني ٻڌي، آءٌ هتي ڪيئن؟ ڪهڙي مقصد سان آيو آهيان اها به هڪ محبت جي ڪهاڻي آهي. بـرت ؟ سو شما والڪر هيءَ ڇهن سالن جي ڪهاڻي ڪانهي، هيءَ سون سالن جي پراڻي ڪهاڻي آهي. منهنجي ڪهاڻي اڄ کان پندرهن سئو سال اڳ شروع ٿي جا هن وقت به هلي رهي آهي ۽ شايد ته هميشه لائي هلندي رهي. اوهان کي عجب نه لڳي ته هيءَ پندرهن سون سالن جي

پراڻي ڪهاڻي مون چانور جي داڻي کي ڪيئن معلوم ٿي، جڏهن منهن جي عمر اڃان هڪ سال جي به نه آهي؟ اوهان سڀني ساٿين کي چڱيءَ طرح معلوم آهي ته اناج جي هر هڪ داڻي ۾ هزارها سالن جي انساني زندگي سميٽل ٿئي ٿي. انساني ترقي ۽ جدوجهد، خوشي ۽ غم، ڳوڙها ۽ ٽهڪ، محبت جا گيت ۽ جنگي ترانا .... ڏسڻ وارين اکين ۽ ٻڌڻ وارن ڪنن کي ان جي هڪ داڻي مان ڇا نٿو ملي سگهي!

اوهان سڀني دوستن کي اها ته خبر آهي ته مان چين کان آيو آهيان. پنهنجي ملڪ جي تعريف ۾ ڪجهه به چوڻ نٿو گهران، جيئن اسان جي امريڪي دوست ٻڌايو ته سندس ملڪ جا رهاڪو امريڪا کي خدا جي زمين سڏيندا آهن. مون کي منهنجن وڏڙن ٻڌايو آهي ته وڏا ٻول ٻولڻ نه گهرجن. هزارها سالن کان اسين پنهنجي ملڪ چين کي „درمياني ملڪ“ ڪوٺيندا پئي آيا آهيون پوءِ اوهين ڀل ان کي مشرق ۽ مغرب جو درمياني ملڪ سمجهو يا اتر ۽ ڏکڻ جو. يا هڪ اهڙو ملڪ جنهن جا رهاڪو محنتي هجن، درمياني رستو هلڻ پسند ڪندا هجن، نه ايترا گرم هجن جو ڳالهه ڳالهه ۾ اٽڪي پون، ۽ نه ايترا وري ٿڌا هجن جو گهر کي باهه لڳي ته ڏسن به خاموش هجن؛ نه ايڏا وڏ دماغا آهن جو زمين تي نگاهه ئي نه پوين

۽ نه وري ايترا هيٺاهان جو ڪڏهن ڀلجي به آسمان ڏانهن اک کڻي نه نهارن. نه بدمزاج ۽ بدطور آهن، نه چاپلوس ۽ خوشامدي ....

هزارها سالن کان اسين زندگيءَ جي انهيءَ درمياني رستي تي هلي رهيا هئاسين. انهيءَ عرصي ۾ ڪيترا دور بدليا. گهڻيئي حڪومتون بڻيون ۽ ڊهيون، ڪيترائي فاتح آيا ۽ ويا، انهيءَ هوندي به اسان جي ملڪ جا رهاڪو پنهنجي پراڻي ريتيءَ جي ڏنڊي تي هلندا آيا. اسان جي سماج ۾ سڀ کان وڏو درجو پڙهيل لکيل ماڻهن ۽ عالمن جو هوندو هو، سپاهين ۽ بهادرن کان سيٺي به ڊڄندا هئا مگر انهن جي ايتري عزت نه ڪئي ويندي هئي، البت شاعرن، فنڪارن ۽ قصن ڪهاڻين ٻڌائڻ وارن جي آدرڀاءُ ٿيندي هئي، اسان جا مصور ۽ ڪاريگر سڄي دنيا ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هئا. ڪاغذ جو استعمال دنيا اسان کان سکيو، ڪتاب ڇاپڻ اسان شروع ڪيا، ريشم جو ڪپڙو اسان ٺاهيو، سڪن جي بجاءِ ڪاغذ جا نوٽ سڀ کان پهريان اسان رواج ۾ آندا، بارود اسان جي ايجاد آهي. اسين بارود کي خوشيءَ جي موقعن تي آتشبازي ۾ ڪم آڻيندا هواسون جو پوءِ مغربي ملڪن ۾ پهچندي انسان ۽ انسان جي بستين کي تباهه ڪرڻ جي لاءِ گولين ۽ بمن ٺاهڻ لاءِ استعمال ۾ آندو ويو.

اُن ڏينهن ۾ سفر ڪرڻ نهايت مشڪل هو. اسين پنهنجي ملڪ جي زمين کي محبت ۽ پيار سبب ”سنهري ڌرتي“ ڪوٺيندا هواسون. اسان جي ديس جا دانشور ۽ ڪاريگر، ساري دنيا کان ايترو اوچا ۽ اڳتي هئا جو چينين کي ڪنهن ڌارئي ملڪ ۾ وڃڻ جي ضرورت ئي نه پوندي هئي. تنهن هوندي به ٻين ملڪن سان اسان جو ميل جول ضرور هو. هڪ جپان هو جنهن جا رهاڪو اسان جي زبان، اسان جي لکائيءَ جو ڍنگ، ۽ ساريءَ تهذيب جو نقل ڪرڻ سکي رهيا هئا، ٻيو هندستان، جتان جي رشين، منين، دانشورن ۽ ڪاريگرن جي باري ۾ اسان گهڻو ڪجهه ٻڌو ۽ پڙهيو هو. چين ۽ هندستان ۾ ٻڌ ڌرم جي ذريعي گهڻو تعلق پيدا ٿي چڪو هو. اسان جا ڪيترا ڌرمي مبلغ ۽ ودوان هماليه جي برف وارن پهاڙن کان اڪري هندستان ويندا هئا، اتي ڌرم، ادب، تهذيب ۽ تمدن جو مطالعو ڪري ڪيترن سالن کان پوءِ واپس وريندا هئا.

ساين چوڏهن سو سالن جي ڳالهه آهي جو چانگ ڪن هندستان آيو هو. حقيقت ۾ هو هڪ مصور هو، سندس رنگين برش نازڪ ليڪن سان اهڙيون خوبصورت تصويرون ٺاهيندو هو جو ڏسڻ وارا داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نه سگهندا هئا.

ماڻهو چوندا هئا ته چالاڪ چند جي برش ۾ ڪو جادو آهي. وڏا وڏا زميندار ۽ جاگيردار چالاڪ چند کان پنهنجون ۽ پنهنجي زالن جون تصويرون ڪڍرائيندا هئا، ڪيس سون جي اشرفين جون ٿيلهيون پيش ڪندا هئا، مگر هو آواره ۽ سيلاني پنهنجو ٿيلهو ڪڇيءَ ۾ وجهي وڻن، ٻوٽن، ٽڪرن ۽ ٻين قدرتي نظارن جي مصوريءَ ۾ مشغول هوندو هو، خبر نه آهي ته ڇا جي ڪري هن کي انسانن جي تصويرن چٽڻ کان ڪان چڙ هئي، ڪن جو چوڻ آهي ته چالاڪ چند پيڪنگ جي مشهور ڳائڻ واريءَ گل لاله سان محبت ڪندو هو، ۽ انهيءَ جون ڪيترائي لاجواب تصويرون تيار ڪيون هو ائين، جن ۾ هن گل لاله جي ڪارائي جهڙن ڪارن وارن، گلابي ڳلن ۽ بادامي اکين کي پنهنجي فن سان جاودان بنايو. چالاڪ چند غريب هو جنهن ڪري گل لاله کي جهنگلي گلن کان سواءِ ٻيو ڪي به نذرانو ڏئي نٿي سگهيو. سندس مقابلي ۾ ٽيئن ڪائي زميندار جو پٽ پينگا ٽيئن چيائو وقت به وقت سونا زيور ۽ ريشمي پوشاڪون نذر ڪندو رهندو هو. نتيجو اهو نڪتو جو گل لاله چالاڪ چند کان منهن مٽي هوسناڪ زميندار جي ٿي وئي. ان کان پوءِ چالاڪ چند، گل لاله جون جيتريون به تصويرون بنايون هيون تن سڀني کي ساڙي ڇڏيو.

اھو ئي ھڪ سبب ھو جو ان وقت ڪسان وٽي ھن انساني تصويرون لاھي ڇڏي ڏنيون. ھڪ ڏينھن ڪنھن ڪائنس پڇيو تہ تون حسين ڇوڪرين جي بجاءِ رنگين ٻولن جون تصويرون ڇو ٿو ٺاھين؟ تڏھن چانگ چن جواب ڏنو ”ھيءَ خوبصورت ۽ بي وفا آھن، ھيءَ ڪڏھن ھڪ گل کي چوسن تہ ڪڏھن ٻئي کي. مگر ٻوٽ رڳو رس چوسي ٿو پر ڪڏھين بہ پنھنجي [illegible] ڏنگ سان گل کي نٿو ڏنگي-

آخر چانگ پنھنجي شڪستہ دل کي کڻي ھزارھا ميلن جو سفر ڪندو، گھمندو ڦرندو پيڪنگ کان ڪينٽن پھتو مگر اڃان بہ سندس قلب کي اطمينان نصيب نہ ٿيو. ڪجھ ڏينھن ڪينٽن ۾ رھندي ھن جي زندگيءَ ھڪ اوچتو پلٽو کاڌو. ڪينٽن ۾ ھن جي ھڪ ٻڌ ڌرم جي مبلغ سان ملاقات ٿي جو ھندستان جي سفر جي تياري ڪري رھيو ھو. چانگ چيس ”ڇڱو مان بہ اوھان سان تيار آھيان، شايد اوھان جي مھاتما ٻڌ جي جنم ڀومي ڀارت ۾ مون کي اطمينان- قلب نصيب ٿئي“ مبلغ پھريائين تہ ڏاڍو حيران ٿيو جو تہ ھندستان جو رستو تمام سخت تڪليف وارو ھو. برف سان ڍڪيل پھاڙ جي چوٽين کي پيدل پار ڪرڻو پوندو ھو، رستي ۾ ڪيترن ئي سون ميلن تائين ڪابہ جڳھ يا ڪوھ نظر نہ ايندو ھو، برف جي ٽڪرن کي ھاٽ

سان رکجو پوندو هو ۽ جڏهن اڃ لڳندي هئي ته برف کي ڳاري پاڻي پيڻو پوندو هو، جيڪڏهن کو برف وارو طوفان اچي ويندو هو ته سڀ ٻهاڙي رستا برف سان ڍڪجي ويندا هئا ۽ رستي تان ڀٽڪندي ڀٽڪندي ڪيترا مسافر مري ختم ٿي ويندا هئا. اهيءَ ڪري هيءُ عام پهاڪو هوندو هو ته" هندستان وڃڻ آسان، مگر اتي پهچڻ مشڪل آهي"، اهيءَ هوندي به جن کي ڌرم جي محبت ۽ دنيا جي ڳولا ڪرڻ جي ڏن هوندي هئي اهي انهن سڀني مصيبتن هوندي به هليا ويندا هئا ... . اهيءَ ڪري ته جيڪڏهن جئرا رهيا ته سو ورهين لاءِ واري هندستان ضرور پهچي ويندا.

چانگ چن جو ارادو پڪو ڏسي مبلغ پهريائين ته حيران ٿي ويو. پر پوءِ سوچي خوش ٿيو ته رستي جو هڪ ساٿي ملي ويو. مبلغ جي هيءَ خوش قسمتي هئي جو چانگ چن جهڙو ساٿي بڻيو. ٻئي ڄڻا چار رستو ته خيريت سان گذري ويو پر جڏهن هو لڳ ڀڳ هندستان جي سرحد تي رسيا تڏهن طوفان چوطرف گهيري ويا، آسمان ۽ زمين برف سان سفيد ٿي ويا، سردي اهڙي هئي جو ويچاري مبلغ جا پير وک کڻڻ کان جواب ڏئي ويا، هن لاءِ ٻه وکون اڳتي کڻڻ به ناممڪن ٿي ويو. آخر مجبور ٿي چانگ کي چوڻ لڳو "دوست! منهنجو آخري وقت اچي ويو آهي، مون

SOORIH SINDHI ADAB

کي هتي ڇڏي ڏي ۔ توڻي جيئن ته ٽموٽي ٿي سگهي اڳتي هليو وڃ“ ۔ نوجوان مجبور ٿي ڳالهه نه مڃي، پنهنجي ساٿيءَ کي ڪلهن تي کڻي، ڏڪندو ڪرندو اڳتي هلندو هليو ۔ نتيجو اهو نڪتو جو مبلغ جي حياتي ته بچي وئي ليڪن چالڪ مرندي بچيو ۔ هڪ ڏينهن جڏهن هندستان جي سرحد کان لنگهي هو هڪ ڳوٺ ۾ پهتا تڏهن چالڪ، کي سخت بخار چڙهي ويو ۔ اتيءَ ڳوٺ جي ڀرسان ٻڌن جو هڪ مندر هو ۔ جتي ڀڪشن کين سهارو ملي ويو ۔ چالڪ جو بخار اڳئين کان وڌيڪ تيز ٿي ويو ۔ مبلغ، چالڪ کي هندستاني دوستن جي حوالي ڪري پاڻ اڳتي هليو ويو، وڃڻ کان اڳ هن سڀني مشهور شهرن، مقدس جاين، اتر ۾ پاٽلي پتر کان وٺي ڏکڻ ۾ مهابلي پرم تائين هڪ لسٽ لکرائي ڇڏي ۔ چالڪ کي چيائين ”چاق ٿيڻ تي هليو اچج، يقين آهي ته ڪٿي نه ڪٿي ضرور اسان جي ملاقات ٿيندي ۔ پوءِ سڀئي هندستان جو سفر ڪري ڏسي وائسي، گڏجي واپس وطن ورنداسون.“

مگر هن سرحدي علائقي کان سواءِ چالڪ ڇن هندستان جو ٻيو ڪوبه علائقو ڏسي نه سگهيو ۔ جڏهن هن جو بخار گهٽ ٿيو تڏهن مندر ۾ رهندڙ ٻڌ جي پوڄارين چالڪ تي زور ڀريو نه هو اڃان به چار

هڻندا آرسي جهڙائين ڇڪيءَ ريت ڇاڪ لڳي. وڏي مبلغ جي مرضي هئي ته چانگ کي ٻڌ ڌرم جو پوئلڳ بڻايو وڃي ۽ اڃان به ٿي سگهي ته کيس برهمچاري به بڻايو وڃي. چانگ شروع کان ئي مهاتما ٻڌ جي عالي شخصيت مان متاثر هو. انهيءَ مندر جي ماٺي ۽ پاڪ ماحول ۾ هنجي روح سالن کان پوءِ اطمينان محسوس ڪيو. چانگ بهتر ڄاتو ته منهنجي دل جي بيماريءَ جو اهوئي علاج آهي ته مان پنهنجي روح کي مهاتما ٻڌ جي عظيم روح ۾ ملائي ڇڏيان ۽ ٻڌ ڌرم جو پرچاري بنجي وڃان. مندر جي مهنتن هن لاءِ گيڙو رنگ جا ڪپڙا تيار ڪرايا. اهڙيءَ طرح چانگ جي نئين زندگيءَ جي آغاز جو هڪ ڏينهن مقرر ڪيو ويو.

انهيءَ کان اڳين ڏينهن شام جو ڇا ٿيو جو چانگ گهمندي هڪ ڳوٺڙي ڏانهن نڪري ويو، ڳوٺ جي ٻاهران هڪ کوهه هو جتي ڳوٺ جون ڇوڪريون پاڻي ڀرڻ آيون هيون. ڪي آيون ٿي ۽ ڪي ويون ٿي، ڇوڪرين جي ڳالهه ۾ کل مسخري لڳي پئي هئي، هڪ ٻئي کي پاڻيءَ جا ڇنڊا هڻي رهيون هيون. اوچتو هڪ ڏاڙهيءَ ۽ پرديسيءَ کي پاڻ ڏانهن ايندي ڏسي ڇڙوڇڙ ٿي ويون، فقط هڪ ڇوڪري جنهن اڃان پنهنجي گهاگهر نه ڀري هئي رهجي وئي.

چالڪ، جڏهن سندس پر سان ڀڳو، تڏهن هن ڏٺو ته هڪ نهايت بد صورت ڇوڪري آهي، انهيءَ بد صورت جيتري گل لالہ خوبصورت هئي. بيشڪ جيءَ حسين جي رنگت ڀلي گلاب جهڙي هئي؛ هيءَ هندستانڻ گوناڻي ڇوڪري سانوري هئي، گل لالہ انهيءَ نازڪ هئي جو جيڪڏهن گلدستو ٺوڙي ڪٽي ته سندس ڪمر ڀور ڀڄي وڃي؛ هيءَ گوناڻي انهيءَ ته مضبوط هئي جو پاڻيءَ جي هڪ وڏي ٻريل گهاگهر کڻندي به سندس ڪمر ڀور نٿي پيو. چالڪ دل ۾ سوچيو ته شايد هن ديس ۾ خوبصورت ڇوڪريون آهن ئي ڪين. هي وڏيون وڏيون اکيون، وڏا ۽ ٻي ڊولا ڪلها، بي شرميءَ جي حد ٽائين اڀريل سينا ؛ هي مردن جهڙا وڏا وڏا پير. الهيءَ هوندي به هتان جا شاعر اهڙن عورتن جا گيت ڳائين ٿا.

“راڌان! اڙي او راڌان!!” پري کان سندس سهيلين جو آواز هوا ۾ اڏامندي چالڪ جي ڪن تي پهتو.

راڌان! تڏهن بد صورت ڇوڪريءَ جو نالو راڌان آهي. چالڪ پنهنجي دل ۾ سوچيو، راڌان! مگر نالو ته خوبصورت آهي.

انهيءَ ۾ راڌان اها ٻريل گهاگهر پنهنجي مٿي تي رکندي، چالڪ ڏانهن هڪ اچٽندڙ نگاهه وڌي

نگاهه وجهندي هوءَ پنهنجو رستو وٺيون هلي ويئي. سج لهڻ وارو هو ۽ آسمان ۾ هلڪي هلڪي رنگ جا ٽڪر ڇانئجي ويل هئا، پري کان ڪٽڪ جي آبادي جي ساوڪ نظر اچي رهي هئي جنهن جي پويان پهاڙن جو سلسلو هو، جو پارس کان تبت ۽ تبت کان چين تائين ڦهليل هو. اهيءَ سرحد ۾ وڏن ڪلهن ۽ مردن جهڙن ٻهرن واري هلندڙ راڌان چانگ کي ناهوڪي پئي لڳي. هيءَ خوبصورت نظارو فنڪار جي روح کي جاڳائڻ لاءِ ڪافي هي لڳو، مگر هن ۾ راڌان جي هلڪي جهومندڙ چال سنڌس ڀريل جسم جا سڊول خط، هن جي گوڏن جو خم، سر تي رکيل ٽامي جي گهاگهر جي سونهري چمڪ سڀني ملي هڪ اهڙي پرڪشش تصوير بڻجي ويئي جو چانگ کي ائين ٿي محسوس ٿيو ته اڄ تائين جيڪي هن درختن، پٿرن ۽ پکين جون تصويرون ٺاهيون هيون سي بلڪل بيڪار هيون. هن جي دماغ ۾ هڪ اهڙي بجلي ڊوڙي وئي ته دنيا جو ڪوبه خوبصورت نظارو انسان کان سواءِ مڪمل ٿي نٿو سگهي. هن سوچيو ته جيڪڏهين هن وقت جي نظاري مان راڌان جي جهومندڙ رفتار کي ڪڍيو وڃي ته هي پهاڙ، هي بادل، هي کيت، هي قدرت جو حسن بلڪل ڦڪو ۽ هلڪو لڳي ويندو. هيءَ سموري

تصوير ٻي جاءِ تي ويهندي. ٿوريءَ دير کان پوءِ هن انهن جي ٿيلهي مان ڪاغذ، برش ۽ رنگن جي دٻي ڪڍي. ڪيترن ئي مهينن کان پوءِ هن جون ڊگهيون ۽ سهڻيون فنڪاراڻيون آڱريون تيزيءَ سان انهن جي ڪم ۾ لڳي ويون. هوڏانهن راڌا ٻچڙيءَ جي ور ۾ ٻوٽي لهاريو، پرديسيءَ کي تصوير ٺاهيندي ڏسي هن مرڪي ڏنو. ساهيڙيون انتظار ۾ هيون. راڌا جڏهن واپس آئي، تڏهن سڀئي کيس چيڙائڻ لڳيون.

„ڪير هو اهو پرديسي جو توکي گهوري رهيو هو"

هڪ ساهيڙيءَ پڇيس؟

الهيءَ تي راڌا، شرمائجي چوڻ لڳي „ڪو تصوير ٺاهڻ وارو آهي"

اهو ٻڌندي سڀني وري ٽهڪ ڏنو، سندن ٽهڪن جون لهرون چالنگ جي ڪنن ٽائين پهچي ويون هيءَ پهريون ئي دفعو هو جو سالن کان پوءِ چالنگ جي اداس چهري تي مرڪ پيدا ٿي تصوير جي مڪمل ڪرڻ کان پوءِ چالنگ مندر ۾ پهچندي انهن جا ڪپڙا ۽ رنگن جا ڪوزا واپس ڪيا. مندر جي وڏي مهنت کي چوڻ لڳو.

مهنت صاحب! اوهين برابر دنيا کي ترڪ

ڪري سچائيءَ جي ڳولا ڪري رهيا آهيو، پر مان مڪار آهيان مون کي هن ئي دنيا ۾ سچائيءَ کي ڳولڻو آهي"

پندرهن مهينن کان پوءِ جڏهن سندس وطني مبلغ دوست، سڄو هندستان گهمي آيو تڏهن چانگ کي ساڳي ڳوٺ ۾ ڏسندي نهايت حيرانيءَ سان پڇڻ لڳو "چانگ، اڃان اتي آهين، مان ته سڄو هندستان گهمي آيس."

چانگ نهايت اطمينان سان چوڻ لڳو "مون هن ڳوٺڙي ۾ ئي ساري هندستان کي ڏسي ڇڏيو مبلغ صاحب" مبلغ چوڻ لڳو "هيءَ عجيب ملڪ آهي دوست، هتان جا رهاڪو پنهن جي گهرن کي ڪلف ئي ڪونه هڻندا آهن"

انهيءَ تي چانگ مرڪندي چيس "انهيءَ کان به عجيب ۽ وڏي ڳالهه هيءَ آهي جو پنهن جي دل جا طاق به هميشه ئي کليل رکن ٿا"

مبلغ چوڻ لڳو "مون جنهن به هندو پاڙيءَ جي گهر تي ڪٿي ته پيٽ لاءِ کير ئي ٿي مليو"

چانگ ڪنڌ ڦيرائي راڌان جي طرف ڏٺو جا پنهن جي جهوپڙيءَ مان ٻه پيالا کڻيو اچي رهي هئي، ويجهي اچڻ تي چانگ چوڻ لڳو "هيءَ منهنجي زال آهي مبلغ صاحب"

موافق هندستاني رواج مطابق راڻين جي مرحبا
ڪندي چيو ”مبارڪ هجي هيءَ چمن ۽ پارس جي
شادي“ ان کان پوءِ هن پنهنجي سفر ۽ هندستان
۾ ڪمل راڻين جو ذڪر ڇيڙيو ”دوست، پاٽلي
پتر، قنوج ۽ ڪاشي جي مندرن جا ڇت اصلي سون
جا ٺهيل آهن جي سج جي روشنيءَ ۾ اهڙو چمڪندا
آهن … …

”جهڙي منهنجي راڻين جي گهاگهر“ چانگ
کلندي پنهنجي زال جي طرف اشارو ڪيو جا کوهه
ڏانهن پاڻي ڀرڻ لاءِ وڃي رهي هئي

”؟“ مبلغ چوندو ويو ”مالسرو ور پنهنجي
اٽري نه گهري آهي، اٽري نه گهري آهي … … “

”جهڙيون منهنجي چنگوءَ جون اکيون“ چانگ
پنهنجي ننڍڙي ڇوڪري کي هنج ۾ کڻندي چيو.
چنگوءَ جون اکيون منهنجي ٻليءَ وانگر ننڍيون ۽ ماءُ
وانگر گهريون ۽ چمڪندڙ هيون. مبلغ پنهنجي هڪ
ڪپڙي جي ٻڌل هٿ کي کوليندي چوڻ لڳو ”پارس
وارن سچ پچ نه اٽل سچائيءَ جي تلاش ڪئي آهي.

”ٺيڪ آهي“ چانگ چيو ”مگر صحيح سچائي ڳو
پالي ۽ سنسڪرت جي انهن پراڻن ڪتابن ۾ ڪاٿي،
سچائي ٻڌ جي انهن پراڻن وطن ۾ به آهي جتي ڳوٺن
جا ٻهر مرد پاڻ ۾ ڳالهيون ڪندا هئي پنهنجا ننڍا وڏا [illegible] صلا

ٿيندا هئا، پر ساڻ ٻيل هڪ جانورن جي ٻئي ماڻهن مٿ پڙهندي ڇوٽ لکيو،، سچائي جانورن جي الهن داڻن ۾ ئي آهي جي سمجهڻ؟ راڻان جي ڪڏهن محبت سان ڀوڪيا ويا آهن، جتي سچي محبت آهي، سچي خوشي آهي، سچي محبت آهي،،

افسوس جو راڻان جي سچي محبت گهڻا ڏينهن هلي نه سگهي. هڪ ڏينهن جانگ ڇن جتن ٻوڪ تان مولي رهيو هو ته وات لي ڪيس ڏانگ ڪاٽي وڌو، راڻان رئندي ڏاڍهون ڪندي پنهنجي مڙس وٽ پهتي، ڏنگ واريءَ جاءِ تي وات رکي زهر چوسڻ لڳي وئي مگر زهر بدن ۾ ڪافي هلي چڪو هو. راڻانکي جڏهن هيءَ معلوم ٿيو ته هاڻ جانگ جي ٻچڻ جي ڪا به صورت ڪانهي تڏهن سندس اکين جا ڳوڙها هڪدم سڪي ويا ۽ سندس چهري تي هڪ عجيب خاموشي ڇائجي وئي. هن وري پيهر به زخم تي وات رکي زهر کي چوسڻ جي ڪوشش ڪئي هئي ڏنهي جيڪو ته رت چوسائين سو ٻاهر اڇلائڻ بجاءِ شربت جي هڪ ڍڪ وانگر پي وئي. شام ٿيندي ٿيئي ٻهي دم ڏنو. مرڻ کان اڳ جانگ، مبلغ کي گهرائي چيو ”مان ته هاڻي ڪڏهن به چمن واپس وڃي نه سگهندس، توهين ڇمگوءَ کي ٻاڻ سان ونيو وڃانءِ ۽ ڪيس پنهنجي پٽ وانگر پالجانءِ

؟ .... ؟ ...." مرڻ وقت ٻڍڙيءَ هُن کي
بي اختيار هٿڙا هُن ڏانهن ڦيرائيندي پاسي ۾ پيل
هڪ چانورن جي ٻار مان مُٺ کڻي چوڻ لڳو
” هي چانورن جا داڻا وڃڻ وقت پاڻ سان کڻي وڃان
؟ منهنجي پٽيءَ ۾ ٻڌو ڪجانءِ، انهن داڻن ۾ منهنجو ؟
ڏاڏن جو خون ٻيٺو آهي، هيءَ اسان جي محبت
جي نشاني آهي "

اهڙيءَ ريت چنگو ۽ هڪ ستالي چانورن جا مٺ
ڀر داڻا مبلغ سان گڏ چڻن پيتا. چنگو جڏهن وڏي
وڏي جوان ٿيو تڏهن پاڻ ٻوڪ ڪرڻ لڳو. ٻيءَ
ماءُ جي پاڻ هن کان ڪڏهين به دل تان وسرڻ جي
نه هئي. ڳوٺ وارا هن کي ”پارٽي چنگو“ جي
نالي سان سڏيندا هئا، ڇو ته جا مٺ ڀر گڏ روانا ڪيل
چانورن جي چنگو ۽ وڏيءَ ٿيڻ تي چڻن ۾ ٻوڪيا هئا
تن کي به ”پارٽي چانور“ ڪري سڏيندا هئا، جن
۾ اهي پارٽي چانور جو هڪ داڻو آهيان. چنگو
جي عمر ٻوي سالن جي هئي جو ٻهڙي ٻو ڏان لو
ٻت، ٥ ڏيهرون، ڪيترا پوٽا ٻوليون، ڏو ڏهٽا ڏوهٽيون
ڇڏي مري ويو. اڄڪلهه زماني ۾ هن خاندان جي نسل
۾ ڇگي واڌ ٿي مگر اڃا ٻهئيءَ صديءَ ۾ اهڙو اڇي
ڏڪار ٿيو جو پارٽي چنگو جي اولاد کي ٻهڙي
زمين، زميندارن جي هٿن ۾ وڪڻڻي پيئي، جي پينگي

ٻئين ۾ گل لاله جي اولاد مان هئا. ٿوري وقت کان پوءِ پارٽي چنگوءَ جو اولاد پيڪنگ کان وڃي ڪئنٽن ۽ هانگ ڪانگ لاءِ ڇڙ وڇڙ ٿي ويا، سندن پارٽي چالوان جا اصل، لوفان جي هٿان وڪجي ٻين ملڪن ڏانهن وڃڻ لڳا.

پارٽي چنگوءَ جي نوجوان پيڙهيءَ ۾ ڊاڪٽر چنگ، ماڻو پيدا ٿيو جو انگريزي اسڪولن ۾ پڙهيو هو ۽ يورپ جي يونيورسٽين ۾ ڊاڪٽريءَ جي تعليم حاصل ڪئي هئائين. جڏهن ڊاڪٽر چنگ امتحان پاس ڪري ڪئنٽن ۾ آيو تڏهن پنهنجي ملڪ کي ڏاڍي بريءَ حالت ۾ ڏٺائين. مانچو بادشاهه پيڪنگ ۾ عيش عشرتون ڪري رهيا هئا، ڪروڙين هاري زميندارن، جاگيردارن ۽ شاهوڪارن جي غلاميءَ، شڪنجي ۾ جڪڙيل هئا، ساري ملڪ جي شهرن ۽ انهن جي واپار تي غير ملڪي سامراجين جو قبضو هو مانچو رڳو نالي خاطر بادشاهه هئا. درحقيقت ان وقت چين تي غير ملڪي حڪومت هئي ۽ جڏهن به رعيت پنهنجي حقن لاءِ سر کڻي آواز بلند ڪندي هئي ته مانچو راجا غير ملڪي بندوقن جي مدد سان کين ڪچلي ڇڏيندا هئا. انهن ڏينهن ۾ ڊاڪٽر سن يات سين جنهن کي ملڪ نيڪالي ڏني وئي هئي تنهن پنهنجي ساٿين جي مدد سان لڪي لڪي انقلاب

جون تياريون ڪري رهيو هو. ڊاڪٽر چنگ، سن يات سين جي خاص ساٿين مان هو. هو ۽ سندس زال چين سنگ، انقلابي پارٽيءَ جا سڀ کان وڌيڪ جوشيلا ڪارڪن هئا. سندن گهر انقلابي پارٽيءَ جو هيڊ ڪوارٽر هو. رات جو روز گهر جي ٻاهرين ڪمرن جون بتيون وسائي تهه خاني ۾ سندن ميٽنگ ٿيندي هئي. سندن ٻاهريان انقلابي ساٿي جڏهن پوليس کان لڪي ڪمرن ۾ ايندا هئا تڏهن ڊاڪٽر چنگ سندن کي فرضي نالو رکي پنهنجي اسپتال جي رجسٽر ۾ داخل ڪري کين اسپتال ۾ بيمار ڄاڻائي رهائيندو هو. جن ساٿين جون تصويرون پوليس جي اشتهارن ۾ شايع ڪرايل هونديون هيون تن جي منهن تي پٽيون ٻڌايون وينديون هيون جئن ته منهن تي ڪوڙو زخم ٿيل آهي يا ته سارو ڏينهن ڪمبل ۾ منهن وجهيو سخت بيمارن وانگر لڪا پيا هوندا هئا.

ڊاڪٽر چنگ ۽ سندس زال چين سنگ کي دنيا ۾ فقط ٻن شين سان محبت هئي، هڪ انقلاب سان جنهن جي لاءِ پنهنجو تن، من ۽ ڌن سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ لاءِ تيار هئا. ٻيو پنهنجي ڇهن سالن جي نياڻيءَ چنگ لان سان. مطلب ته جڏهن به کين ڊاڪٽري ۽ سياسي ڪمن کان فرصت ملندي هئي ته هو چنگ لان سان ويهي رانديون ڪندا ۽ دل وندرائيندا هئا،

هن کي ولڊرائڻ لاءِ رنگين ڪاغذن جا لالٽين ۽ لمواي
لمواي جا تصويرن وارا ڪتاب ڏيکاريندا هئا. پيءُ
ماءُ شروع کان ئي چنگ لان لاءِ فيصلو ڪري ڇڏيو
هو تہ وڏي ٿيڻ تي هو ضرور ليڊي ڊاڪٽر بڻجي.
چنگ لان ننڍي کان ئي ڏاڍي چالاڪ ۽ هوشيار
هئي، اڪثر وٽي گهر کان اسپتال لائين ڀڄي ويندي
هئي ۽ اتي پنهنجي حرڪتن سان مريضن کي کلائيندي
رهندي هئي، رات جو جڏهن انقلابي پارٽيءَ جي
تهخاني ۾ صلاح مصلحت هلندي هئي تہ هيءَ هڪ
ڪنڊ ۾ چپ چاپ ويهندي پيءُ ماءُ ۽ سندن ساٿين
جون ڳالهيون ٻڌندي هئي. اڃا هوءَ لفظ ”انقلاب“
جو مطلب بہ سمجهي نہ سگهندي هئي. مگر ايترو
ضرور ڄاڻندي هئي تہ هي سڀئي سندس ملڪ جي
غريب عوام جا دوست آهن .... ”انقلاب“
۽ ڊاڪٽر سن يات سين.

گورنمينٽ جا جاسوس هڪ ڏينهن لڪي لڪي
ڊاڪٽر سن يات سين جي گهر تي پهچي ويا، انقلابي
اڏي تي چوڌاري هٿيار بند پوليس جو گهيرو ٿي
ويو، خوش قسمتيءَ سان اُهيءَ ڏينهن گهر ۾ نہ ڊاڪٽر
هو ۽ نہ سندس انقلابي ساٿي. رڳو چين سنگ ۽
ننڍڙي چنگ لان، جا پنهنجي گڏين سان کيڏي رهي
هئي. چين سنگ جڏهن پوليس جي موٽرن کي گهر

ڏانهن ايندي ڏٺو، هوءَ سڌي انهه خالي طرف وڃي جتي سڀ رکيو انقلابي ڪتاب پيل هئا پر انقلابين ۽ انقلابي اڏن جي نالن ۽ پتن جون فهرستون ۽ ٻيل هيون. ڇهن سڀ، هيٺين ٻيل خطرناڪ ڪاغذن کي جلدي جلدي ڦاڙي ۽ جلائي رهي هئي ته پوليس وارا هڪدم گهر جي مٿين ڪمرن ۾ اچي گهڙيا، ڇوڪريءَ ان کي ڪهڙي خبر ته هي ماڻهو ڇا جي لاءِ آيا آهن؟ هو ايترين ٻرپسن ۾ انهن ٿي اڳيل ڪمري کي ڏاڍيءَ دلچسپيءَ سان نهارڻ لڳي، جيئن هو سڀئي ڪنهن ڊرامي جا ايڪٽر هجن .... مگر ڪيس اهو معلوم نه هو ته هي ڊرامو ڪيترو هيبتناڪ ثابت ٿيندو. پوليس انسپيڪٽر پنهنجي آهمي اکين کي آهستي آهستي کوليندي چوڻ لڳو.

„ننڍڙي خوبصورت ڇوڪري! تنهنجو ناءُ ڪٿي آهي؟ ڇوڪريءَ ان نهايت البيلائيءَ سان چيو „هو ته ڪالهه رات کان ٻاهر ويو آهي"

انسپيڪٽر پنهنجا زرد ۽ غليظ ڏند ڏيکاريندي چوڻ لڳو " ڀلا ڪيڏانهن ويو آهي تنهنجو ناءُ" اسان جو هن ۾ هڪ ضروري ڪم هو"

انهيءَ تي ڇوڪريءَ ان پنهنجي ڳلن کي ٻه ٻارو ڪندي ڏاڍيءَ سنجيدگيءَ سان جواب ڏنو „اهو ته مون کي معلوم ڪونهي، باقي انقلاب صاحب اچڻ وارا آهن

نه، ضرور ان کي وڻندو هوندو“

انسپيڪٽر جي مسڪراهٽ ۾ زهر گڏيل هو. پنهنجي سپاهين کي اک هڻي چوڻ لڳو ”شاباس ڏيءُ، شاباس! تون ڏاڍي هوشيار آهين. ڀلا هي ته ٻڌاءِ، ته تنهنجي ماءُ ڪٿي آهي؟“

چنگ لان گڏيءَ کي ٻڌ ڪندي اٿي کڙي ٿي ”اها ته هميشه هيمت لهه خالي ۾ وئي آهي.“

”لهه خالو“ انسپيڪٽر حيرانيءَ سان ساڳيا لفظ ورائي چيا.

”ها، ها! لهه خالي ۾، اتي ئي ته بابا، چاچا فانگ، ماما ماؤ ۽ امان،، سڀئي انقلاب صاحب جون ڳالهيون ڪندا آهن.“

هن سوچيو ته هي ماڻهو ڪهڙا نه تڪڙا ۽ جلد باز آهن، مون اڃان ڳالهه پوري ئي ڪانه ڪئي ته هو لهه خالي جي ڊاڪٽر ڏي هٿ لهڻ لڳا آهن. شايد هي به انقلاب صاحب جا مهمان آهن، شايد انقلاب صاحب جي اچڻ جي خبر ٻڌي آيا آهن ۽ انهيءَ ڪري ئي هنن کي امان سان ملڻ جي تڪڙ آهي. اهو سوچيندي هوءَ مرڪڻ لڳي. اڄ انقلاب صاحب جا ايترا دوست گڏجي آيا آهن جو امان کي انهن سڀني لاءِ کاڌو ٺاهڻو پوندو......

الي ٻئي هن کي پنهنجي ماءُ جي ڪاهڙي ريز ٻڌڻ

۾ آئي، جو سندس ننڍڙي معصوم دل هڪدم ڏڪي ويئي، ان هوندي به سندس چهري تي اطمينان مرڪ نمودار هئي. جيئن سج جي لهي وڃڻ ڪانپوءِ به ٿوريءَ گهڙيءَ لاءِ اس هوندي آهي...... مگر جهڙي طرح اها نقلي ۽ دوکيباز هوندي آهي اهڙي طرح سندس اها مرڪ به هڪ دوکو هئي. جيئن ڪنهن مردي جي چهري تي هڪ کلندڙ نقاب چاڙهيو وڃي...... انهيءَ گهڙيءَ ۾ ئي ننڍڙي چنگ لال جي دل به مري چڪي هئي. سندس ماءُ جي رڳ ۾ غم به هو ۽ غصو به، حيراني به هئي ۽ نفرت به، خوف به هو ۽ دليري به، انڪار به هئي ۽ فرياد به، ليڪن چنگ لال جي لاءِ انهيءَ رڳ ۾ سندس ماءُ جي موت جو اعلان هو. نه معلوم ته ڇو ڪيس هڪدم يقين ٿي ويو ته سندس ماءُ مري چڪي آهي، انهيءَ آفيمي اکين واري ۽ زرد، غليظ ڏندن واري انسپيڪٽر ماري ڇڏيو آهي. موت جي خوف ۽ اڪيلائيءَ جي احساس ڇوڪريءَ جي ڪلي کي اهڙو نه گهٽي ڇڏيو جو نه سندس منهن مان دانهن نڪري سگهي نه اوڇنگار. هنجها هڙ هڙ اکهي وسا، نه هوءَ ماءُ جي مدد لاءِ اسپتال ڊوڙي سگهي، نه ڪمائيندڙن کي سڏڻ لاءِ اسپتال جي طرف......

ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ پوليس وارا ڪاغذن جا

ڪر، چابڪ جي مٿان ۽ ڪمرائي ڪتاب ڪٽي ٿو
خالي ڪان ٻاهر نڪتا چنگ لان اجهان ٻه انهيءَ
لمولي ٻيٺي هئي. غير فطري خوفناڪ مرڪ اجهان
ٿائين سندس چپن تي هڪ مثل جونءِ والگر چنبڙيل
هئي. سندس اکين ڏٺو ته انسپيڪٽر وڏي اطمينان
سان پنهنجي ڪوٽ جا ٻيڙا بند ڪندو مٿي اچي رهيو
آهي، ۽ سندس آنهي اکين ۾ هڪ عجيب ۽ زهريلي
چمڪ هئي، جهڙي چنگ لان هڪ دفعي ڪنهن ميز
۾ شيطان جي اکين ۾ ڏٺي هئي.

هن دفعي انسپيڪٽر ۽ سورا سپاهي
چنگ لان سان سواءِ ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي ٻاهر نڪري ويا؛
سڄي گهر ۾ خاموشي ڇانئجي وئي. هاڻ چنگ لان
آهستي آهستي، ڊجندي ڊجندي ٿو خاني جي
ڏاڪڻ تان لهي هيٺ ويٺي، ڪمري ۾ هڪ اکهاڙو
بلب زرد روشني ڦهلائي رهيو هو، انهيءَ روشنيءَ
۾ چنگ لان کي زمين تي پنهنجي مثل ماڻ جو چهرو
اڀرو ته ڏسڻ ۾ آيو جو چٽ ته هو، اڇو ٿي ڳالهائي
هن جون اکيون حيراني سبب ڪليل هيون، چپ لفرسه
ڪان ٿڪو ڙيل هئا، مٿون انڊ هيون ۽ هنجي سفيد
ڪپڙن تي ٿاري خون جا نڪا هئا.

چنگ لان کي معلوم ٿيو ته جڏهن رشتيدار
مري ويندا آهن ته سڀ رئندا ۽ پٽيندا آهن، هاءِ هاءِ

ڪندا آهن. اڳين سال جڏهن سندس ڏاڏي وفات ڪئي هئي ته گهر ۾ ڪيترو ڏروج ٺڪو آيو هو، مگر ڪوشش ڪرڻ لئي به چنگ لان پنهنجي اکين ۾ ڳوڙها آڻي نه سگهي. هن جي هولناڪ مرڪ جي مڪل جون ايان لائين هن جي چپن تي چمڪيل هئي. ان هوندي به هن جي دل ۾ ڪا شئي ٽڪر ٽڪر ٿي چڪي هئي، هن جي خوشي ۽ هن جي معصوميت، هڪ پل ۾ هن کان وڇڙي چڪو هو.

چين سنگ جهڙا ان ڪيترن ئي شهيدن جي سر آخر رنگ لاتو. انقلاب ڪامياب ٿيو، مانچو بادشاهن جي بادشاهت ختم ٿي ۽ چين ۾ عام ماڻهن جي حڪومت قائم ٿي. ڊاڪٽر سن يات سين پهريون ئي پريزيڊنٽ چونڊيو ويو. هڪ ڏينهن جڏهن هو پنهن جي دوست ڊاڪٽر چنگ وٽ دعوت تي آيو، نهايت محبت ۽ پيار سان اندڙي چنگ جي مٿي تي هٿ ڦيرائين. ڳالهين ڪندي جڏهن ڊاڪٽر سنياتسين، ڊاڪٽر چنگ کي چيو ته هو پنهنجي سرڪار جي محڪمه صحت کي پنهنجي هٿن ۾ سنڀالي چنگ لان ڏٺو ته سندس ابيء جي اکين ۾ ڳوڙها اچي ويا ۽ سندس اکيون سامهون ديوار تي ٽنگيل پنهنجي زال جي تصوير ڏانهن ڄمي ويون. چوڻ لڳو "چين سنگ هميشه آهوئي جواب ڏيندي

هئي، چوندي هئي ته انقلاب کان پوءِ تون ڊاڪٽر سن جي سرڪار ۾ حڪمت صحت جو انچارج ٿيندين، تڏهن ئي تون پڙهندي ڊاڪٽريءَ سان پنهنجي ملڪ جي خدمت ڪري سگهندين" ڊاڪٽر سن ڳالهه کي ٽرائيندي چوڻ لڳو "ڏس چنگ، پنهنجي ڌيءَ کي ضرور ڊاڪٽري جي تعليم ڏج. ڪيئن ڌيءَ تون ليڊي ڊاڪٽر ٿيندينءَ نه؟"

هڪ ڏينهن ڊاڪٽر سن به هن جهان مان هميشه لاءِ موڪلائي روانو ٿيو. انقلاب کان پوءِ رد- عمل جو دؤر آيو، هارين ۽ مزورن جي طرفداري ڪرڻ وارن کي ڳولي ڳولي نوڪرين مان ڪڍيو ويو. هڪ دفعي وري ڊاڪٽر چنگ مائو جو نالو خفيه پوليس جي دفتر ۾ شڪي ماڻهن جي لسٽ ۾ داخل ڪيو ويو. چنگ لان جا هاڻ پيڪنگ جي ميڊيڪل ڪاليج ۾ پڙهندي هئي، جڏهن موڪل تي گهر آئي تڏهن هن ڏٺو ته سندس پيءُ جي مٿي جا وار سفيد ٿي چڪا آهن، چهري تي گهنج وري ويا آهن مگر سندس انقلابي جوش اڃا اهڙوئي آهي، اڃا به هنجي گهر جي تهه خالي ۾ انقلابي ڪم ٿيندا هئا، اڃا به پوليس کان بچڻ لاءِ انقلابي نوجوان ڊاڪٽر چنگ جي اسپتال ۾ بيمار بڻجي رهندا هئا. چنگ لان سوچيو ته انقلاب ته آيو مگر انهن اهڙي جا اهڙا. جيڪڏهن جلد هن حڪومت

جو نقشو اولٽو نه ڪيو ويندو ته مانچو حڪومت وانگر هيءَ زميندارن، شاهوڪارن ۽ غيرملڪي سامراجي ٽولن جي حڪومت، هارين ۽ مزدورن جو خون جورن وانگر چوسيندي رهندي. هينئر هوءَ نه رڳو سياسي ڳالهين کي سمجهڻ لڳي بلڪ انهن ۾ حصو وٺڻ ۾ شروع ڪيائين. هن جي پيءُ هڪ ڏينهن کيس چيو "چنگ لان مان سوچي رهيو آهيان ته اسان کي هتان نڪري اتر جي طرف هلڻ گهرجي، اتي ڪيترن ئي صوبن ۾ هارين ۽ مزدورن پنهنجي حڪومت قائم ڪئي آهي، پنهنجي فوج ٺاهي آهي ۽ هو هن رجعت پسند مرڪزي سرڪار جي فوجن جو بهادرانه مقابلو ڪري رهيا آهن"

هو اڃان ڪيئن ڇڏڻ جي تياري ئي ڪري رهيو هو ته هڪ ڏينهن پوليس اچي گهر تي گهيرو ڪيو. ڊريسون بدليل هيون، وارنٽ مانچو مهاراجا جي بدران نئين حڪومت جي صدر طرفان جاري ڪيل هئا. پوليس جي ٽولي کي گهر ۾ گهڙندي ڏسي چنگ لان انسپيڪٽر کي سڃاڻي ورتو، اهو ساڳئي آفيمي اکين ۽ زرد ڏندن وارو جنهن چوڏهن سال اڳ هن ساڳيءَ جاءِ تي حملو ڪيو هو. ڊاڪٽر چنگ کي گرفتار ڪيو ويو ۽ جڏهن کيس ٻاهر وٺي وڃي رهيا هئا، تڏهن هن فقط هڪ نظر ڌيءَ ڏانهن وجهندي

جمهوري چينگ لان گهٻرائجي نه، چينگ لان اهيءَ جو مطلب سمجهي ويئي. پيس کيس حڪم ڏئي رهيو هو ته اتر جي انقلابي ساٿين سان وڃي ملي ۽ اهيءَ رات ئي هوءَ اتان غائب ٿي ويئي. ٻئي ڏينهن ڊاڪٽر چينگ کي غداريءَ جي ڏوهه ۾ ٻين پنجويهه ساٿين سان گڏ گولي هڻي ويئي.

ماءُ جو موت، ڀيڻ جو قتل، گهر جو ڇنجڻ، ڪاليج جي پڙهائيءَ جو بند ٿيڻ، چينگ لان جي دل تي ڪيترا ڀراٽا ۽ لوان گهاو هئا. هن جو خيال هو ته اتر ۾ ڀڄي ڪجهه گهڙيون آرام سان گذاريان، پر جيئن اڃان هن هڪ فوجي اسپتال ۾ نرس جو ڪم مس شروع ڪيو ته مرڪزي حڪومت جي فوجن حملو ڪري ڏنو.

انقلابي چئني طرفان گهيرجي ويا. هاڻ هنن جي اڳيان فقط ٻه رستا هئا، يا ته شڪست قبول ڪن يا ته راتو رات اوچن پهاڙن تان لنگهي اتر طرف وڃي، تمام گهٽو ٻري پهاڙن ۾ لڪين سر پنهنجو هارين ۽ مزورن جو راڄ قائم ڪن. سندن فوج جي ڪمانڊرن ڪوچ جو حڪم ڏنو ۽ اونداهيءَ رات ۾ هيءُ مختصر قافلو روانو ٿيو. هي ماڻهو خانه بدوش ئي نه هئا، ۽ نه فقط پنهنجا گهر ٻار ڪنڌن تي کڻيو وڃي رهيا هئا بلڪ هيءَ هڪ نئي طرز- حڪومت، هڪ نئون نقطءِ

نظر، هڪ نئين دنيا کي پاڻ سان کڻيون پهاڙن، لڏين، ريگستانن، جهنگلن ۽ ميدانن کي پار ڪندا وڃي رهيا هئا. رستي ۾ مٿن ڇا ڪجهه گذري- بک، اڃ، بيماريون، دشمن جي فوجن جا حملن تــي حملا! هوائي جهازن جي بمباري، ڪيترن ئي راهه ويندي پنهنجي نيڪ مقصد ۾ پياريون جانيون کلندي قربان ڪيون. باقي جــي ڪجهه بچيا سي تڪليفن کــي سهندي سهندي ڪندا ٿي ويا. هيءَ نرس جــي حيثيت ۾ چنگــان کي پنهنجي ڊاڪٽريءَ جــو ٿيلهو هر وقت هٿ ۾ ئي کڻڻو پيو. هنجي اکين ايترو درد ۽ دکــ، بيماري ۽ لاچاري ڏٺي جو سندس چهري تان ئي نــه بلڪ اکين مان هميشه لاءِ مرڪ موڪلائيندي رهي. جونئن کان ڊڄــي، اڄي هن پنهن جا ڪارا چمڪندڙ وار چوڪرن وانگر ننڍا ڪرائي ڇڏيا، جڏهن هن جا سڀ ڪپڙا ڦاٽي ويا تڏهن هن به فوجي سپاهين واري ڊريس پاتــي. سڄو سيارو هڪ ئي ڪپهه پيل ڪوٽ ۾ گذاريائين، انهيءَ کي ئي پائي سمهندي هئي. سفر جي دوران ۾ هن کي ڪڏهن به وهنجڻ جو موقعو نه مليو. آخر هڪ ڏينهن هو يينان پهچي ويا. هيءَ جڳهه ايترو پري ۽ جبلن جي وچ ۾ هئي جو دشمن جي حملي کان بچيل هئي. آس پاس جي ڳوٺن وارا به انقلابين جا مددگار هئا.

انقلابي فوجن لڏي لاهڻ جو فيصلو ڪيو. هتي رهڻ لاءِ جايون نه هيون انهيءَ ڪري دفتر، اسپتال ۽ سمهڻ جا ڪمرا جبلن جي غارن ۾ کوٽي ٺاهيا ويا. ڪيترن مهينن کان پوءِ چنگ لان هڪ ڏينهن آئينو ڏٺو، ڪجهه وقت لاءِ ته پنهنجو چهرو سڃاڻڻ هن لاءِ مشڪل ٿي ويو.

چنگ لان هينئر ڪم ڪرڻ جي هڪ مشين ٺهجي ويئي هئي. هن کي ائين معلوم ٿيندو هو ته هن ڏک ۽ بي انصافيءَ جي دنيا ۾ محبت، نزاڪت، سينگار، سير ۽ تفريح لاءِ نه وقت آهي نه جڳهه. ڏينهن، هفتا، مهينا، سال گذري ويا، ڏڪار پيا، درياهن ۾ سيلاب آيا، جپاني حملا ٿيا، اڌ کان وڌيڪ ملڪ تي جپاني سامراجين جو قبضو ٿي ويو. مرڪزي سرڪار کي مجبور ٿي انقلابين سان ناهه ڪرڻو پيو ته جيئن سارو ملڪ هڪ ٿي غير ملڪي دشمن جو مقابلو ڪري. گهمسان جي جنگ لڳي، انقلابي گوريلا دستن، ڪيترائي دشمن ماريا، جپانين کان ڪيترو ئي جنگ جو سامان ڦري مٿن استعمال ڪيو ويو- ٻي جنگ شروع ٿي وئي عوام جو گڏيل مورچو قائم ٿي ويو، ساري دنيا چيني ڪارنامن کان گونجي اٿي. چنگ لان پنهنجي اسپتال ۾ انهن بهادرن جي مرهم پٽي ڪندي رهي، پر

سندس چهري تي ڪڏهين نه مسڪراهٽ جي جهلڪ نظر نه آئي. پوڙهو ڊاڪٽر ڪڏهن ڪيس کلي چوندو هو، چنگ لان تون ته جوانيءَ ۾ ئي پوڙهي ٿي وئي آهين- هوءَ هميشه خاموش رهندي هئي، سندس اکين جي اڳيان سندس ماءُ، پيءُ ڀين ڪيترن ساٿين جا مرده چهرا گهمندا رهندا هئا.

هڪ ڏينهن جيئن هوءَ ڪم تي ويٺي ته پوڙهي ڊاڪٽر فاهن جي جاءِ تي، هڪ سانورو اڻواقف ڊاڪٽر ويٺو هو،

„ڊاڪٽر فاهن ڪٿي آهي؟،، چنگ لان چيني زبان ۾ چيو.

اجنبي انگريزيءَ ۾ جواب ڏنو „معاف ڪجو، مان اڃان سمجهي نٿو سگهان،،

چنگ لان پنهنجو سوال انگريزيءَ ۾ ڪيو.

„او! ڊاڪٽر فاهن،، نوجوان جواب ڏنو „هو ٻن سالن تائين رات ڏينهن ڪم ڪرڻ ۽ پيريءَ سبب ڪجهه ڏينهن آرام وٺڻ گهري ٿو، مان هن جي جاءِ تي ڪم ڪندس جيڪڏهن اوهان کي ڪو اعتراض نه هجي،، ائين چوندي هن مرڪي ڏنو سندس سانوري چهري تي موتين جهڙا سفيد ڏند چمڪڻ لڳا.

„مون کي ڪهڙو اعتراض ٿي سگهي ٿو،، ائين چئي چنگ لان پنهنجي ڪم ۾ مشغول ٿي وئي.

ست سال لڳاتار ڪم ڪرڻ کان پوءِ چالنگ نرسنگ جي ڪم ۾ ڏاڍي ڀڙ ٿي چڪي هئي. هڪ ڏينهن ڊاڪٽر ڪيس چوڻ لڳو „شاباس ڇوڪرا! تون ته ڏاڍو هوشيار ٿو معلوم ٿين. ڀلا چيني ڇوڪريون نرسنگ جو ڪم ڪرڻ پسند نٿيون ڪن؟"

„ڪن ٿيون...... هڪ مان ئي اوهان جي اڳيان موجود آهيان" „نون - نه تون ڇوڪرو آهين" ائين چوندي هن زور سان کلي ڏنو. پڻ تون جي ڇوڪري آهين ته مان وڏو بي وقوف آهيان. صبح کان وٺي مان توکي ڇوڪرو سمجهي رهيو آهيان. ڀلا هي وار، هي ڪپڙا ...... چيني ڇوڪريون ته اهڙا ڪپڙا ڪونه پائينديون آهن"

„نه، ريشمي ڪوٽ به پائينديون آهن، اهي ڇوڪريون جن جا پيءُ ماءُ جهالي وحشين جا پٽو آهن ؟ هو اڃان تائين به هانگ ڪانگ ۾ موجون ماڻي رهيا آهن.

اهي ٻڌي هن اجنبي ڊاڪٽر چيو „معاف ڪجو، دراصل حقيقت اها آهي ته مان بلڪل نئون ماڻهو آهيان „هندستان کان هاڻي آيو آهيان. توهان ٻڌو هوندو ته هندستان کان تازو هڪ ڊاڪٽرن جو وفد آيل آهي"

هندستان!
دنيا جي نقشي ۾ هڪ سرخ ٽڪرو!

جاگرافيءَ جي ڪتاب ۾ هڪ سبق!

ڪيٽن ۽ هالنگ ڪالنگ ۾ ڏاڙهي وارا سک پوليس جا سپاهي...... انهيءَ زماني ۾ عام چيني هندستان جي باري ۾ انهيءَ کان وڌيڪ ڪجهه به نه ڄاڻندا هئا، ۽ نه وري ڪا به دلچسپي رکندا هئا، مگر چنگلان جڏهن به هندستان جو ذڪر ٻڌندي هئي ته سندس ياد ۾ اٿل پٿل اچي ويندي هئي ۽ ائين محسوس ٿيندو هو ته هڪ ريشمي تار هن ۽ هندستان جي وچ ۾ ٻڌل آهي جا ڪوريئڙي جي ڄار وانگر نهايت باريڪ ۽ نازڪ، جنهن کي ڪيترن ڪوششن جي باوجود به هوءَ ٽوڙي نٿي سگهي.

هن پنهنجي پيءُ کان ٻڌو هو ته سوين سال اڳ، سندن وڏن مان هڪ هندستان ويو هو ۽ اتي هن هڪ هندستاني ڇوڪريءَ سان شادي ڪئي هئي. جنهن جي هيءَ ساري پيدا وار آهي، هن ”پارلي چنگو“ جو ذڪر ڪيو هو ۽ هيءُ به ٻڌايو هئائين، ته جي ڪنهن به وقت ڪو انقلاب آيو ته ”پارلي چالونن“ واري زمين کي زميندارن جي قبضي مان ڦريو ويندو. ٿيو هن سوين سالن ۾ محبت جي تار ڇڪبي ڇڪبي ايترو ته باريڪ ٿي وئي جو ڏسڻ ۾ نٿي آئي. چنگلان جي چيني خون ۾ شايد هڪ بوند کان به گهٽ هندستاني خون هوندو، انهيءَ هوندي

۽ هندستان جو نالي ٻڌندي، اها هڪ ٻولي اڄ به هن جي خون ۾ زلزلو مچائي ڏيندي هئي. هندستاني ڊاڪٽر جڏهن کيس ٻڌايو هو ته آءٌ هندستان کان آيو آهيان، ته انهيءَ وقت ئي چنگ لان جي خون ۾ هندستاني خون جي قطري اٿرو ته جوش کاڌو جو سندس ڳلن تي سرخي ڊوڙي وئي.

„ ڇو، هندستان جو نالو ٻڌندي تون حيرت ۾ اچي وئي آهين“

” نه نه، مان سوچي رهي هيس ته مان به هندستان کان آئي آهيان“

” تون؟ “ هن سمجهيو ته شايد ڇوڪري مذاق ٿي ڪري.

„ هائو، مان“ ۽ نه معلوم ته ڪيترن سالن کان پوءِ چنگ لان چاهيو ته ڪنهن سان ڳالهه ٻولهه ڪري ۽ ان کي پنهنجي خاندان جي عجيب ڪهاڻي ٻڌائي. موقعو ملندئي هن اجنبي ڊاڪٽر کي پنهنجي پيءُ، پنهنجي ماءُ، ڊاڪٽر سن ياٽ سين ۽ ان جي انقلابي ساٿين جي باري ۾ جو ڪجهه ياد هو سو ٻڌايو، ۽ پنهنجي بزرگ پارٽي چڪوءَ جي باري ۾، پارٽي جانورن جي زمين جي باري ۾......

انهيءَ تي هندستاني ڊاڪٽر چوڻ لڳو „ تڏهن ته تنهن جو ۽ منهنجو جهونو تعلق آهي. ملاءِ هٿ،

منهنجو نالو دوارڪا آهي۔

„منهن جو نالو چنگ لان آهي"

هٿ ملائيندي ئي چنگ لان کي ائين محسوس ٿيو ته هي ٻن هٿن جو ملڻ نه آهي، بلڪ ٻن وڏن ملڪن جو ميلاپ آهي، جي هڪ ٻئي جي ڏک، درد ۾ حصي ونڊڻ جو اعلان ڪري رهيا آهن۔ ٻه پراڻيون تهذيبون ڳلي ملي رهيو آهن، رت رت کي سڃاڻي محبت جي آواز ۾ پڪاري رهيون آهي۔

دوارڪا جي مرڪ ۾ اها روشني ۽ گرمي هئي جنهن ٿورن ئي مهينن ۾ چنگ جي شير جهڙي مضبوط دل کي ڳگهرائي وڌو، هن سوچيو ته جيڪڏهن هندستاني ڊاڪٽر ڏهن هزارن ميلن جو سفر ڪري ٻنهن جي چيني ڀائرن جي مدد ڪري سگهي ٿو، ته پوءِ هي منهن جا آزاديءَ ۽ انقلاب جا خواب ڪيئن نه سچا ٿيندا۔ انسانيت مئل نه آهي هوءَ اڄ به زنده آهي۔ ائين سوچيندي سوچيندي هن جي دل ۽ دماغ تان نا اميديءَ ۽ لاچاريءَ جا ڪارا ڪڪر هميشه لاءِ ڇڙوڇڙ ٿي ويا۔ ڇهن سالن جي عمر کان ماءُ جي خوفناڪ موت سبب هميشه لاءِ مٽجي ويل مرڪ سندس چپن تي وري ٻيهر ظاهر ٿي۔

جنگ جي وقت ۾ ئي دوارڪا ۽ چنگ لان جي شادي ٿي وئي ته هندستاني شرنائيون وڄيون ته

ڇهڻي ٻاجا، نڪي گهوٽ جي مٿي تي موڙ ٻڌا ويا نڪي ڪنوارئي ڏوليءَ ۾ سوار ٿي. جپاني بمبازن جو شيطاني ڪمس، رات جي وقت ۾ ڦاٽندڙ گولن جي هيبت ناڪ آتشبازي ۽ ڦاٽل ٽٽل ڊريس جو ڪندو ميرو ڪپڙن جو وڳو ...... ۽ ٻنهي جي ساٿين جي نيڪ تمنائن جا گل ...... اهڙيءَ ريت دوارڪا ۽ چنگ لان هميشه لاءِ هڪ ٻئي جا ٿي ويا.

سال جي گذرندي ئي سندس محبت ثمر آور ٿي.

چانگ، دوارڪا کي چوڻ لڳي ”مان هن جو نالو ”پيارلي چنگو“ رکنديس، ٻنهي جي اڳوڻي بزرگ جي ياد ۾، جو ٻارهن سؤ سال اڳي اوهان جي ملڪ ۾ پيدا ٿيو هو“

”پيارلي چنگو“ نهايت خوبصورت ٻار هو. رنگ ماءُ جهڙو هوس ۽ اکيون پيءُ جهڙيون، جن ۾ هندستان جي خوشي به هئي ۽ چين جي بردباري به. هو نه رڳو پيءُ ماءُ جي اکين جو تارو هو، بلڪ سڄي انقلابي پارٽي جو لاڏلو هو. جڏهن به ڪنهن وقت دشمن جو حملو ٿيندو هو ته هر هڪ آفيسر ۽ سپاهيءَ کي پهريائين چنگوءَ جي ٻچائڻ جي ڳڻتي هوندي هئي. ڪجهه مهينن ۾ ئي هو اهڙو ته عقلمند ٿيو، جو ڪنهن وقت رئندي ڪو چوندو هوس ”چنگو! نه

رو، دشمن جا هوائي جهاز اچي رهيا آهن،، ۽ هو هڪدم رنڊڪ بند ڪري ڇڏيندو هو۔

جڏهن ڏينهن چنگو ٻوري هڪ سال جو ٿيو، ان ڏينهن هڪ زبردست هوائي حملو ٿي رهيو هو۔ چنگ لان ۽ دوارڪا ڪيس بيمار ڪنديءَ ڊاڪٽرياڻين جي بيوه زال جي حوالي ڪندي پاڻ جنگ ڪم تي هليا ويا۔ انهيءَ ڏينهن سوين زخمي اسپتال وڃي رهيا هئا، سڄيءَ رات دوارڪا ڪيترائي آپريشن ڪيا ۽ چنگ لان ساڻس گڏوگڏ نرسنگ جو ڪم ڪندي رهي۔ صبح ٿيندي اهو ڪم ختم ڪري پنهنجي غار ڏانهن ايندي دوارڪا چوڻ لڳو ”چنگ لان! هميشه لاءِ سمهڻ کي دل ٿي ٿي چوي اڄ ته هن پهاڙ جي چوٽيءَ تي نڪرندڙ سج کي ڏسون“ چنگ لان آسمان جي طرف ڏٺو، آهستي آهستي اوندهه غائب ٿي رهي هئي۔ چنگ چوڻ لڳي ”چڱو هل، هميشه لاءِ حملي جو ڪوبه خوف ڪونهي“

پهاڙ جي چوٽيءَ تي چڙهي گاهه تي ويهي رهيا پرسان هڪ پهاڙي آبشار هو جنهن جي سريلي آواز سان گڏ جهنگلي گلن ۽ گاهه جي خوشبوءِ ڪان فضا معطر هئي۔ پهاڙن جي پٺيان نڪرندڙ روشني سج جي اڀرڻ جي خبر ڏئي رهي هئي ۽ سامهون ڳوٺاڻن جي جهوپڙين مان دونهان نڪري رهيا هئا۔

چنگ جي مٿي کي پنهنجي جهوليءَ ۾ رکندي دوارڪا چوڻ لڳو ”زندگي ڪيتري نه خوبصورت آهي چنگ لان! جيڪڏهن ڪا جنگ نه هجي......“

انهيءَ تي چنگ لان هڪ اهڙو ٿڌو ساهه کنيو جنهن ۾ حال جي سڪون سان گڏوگڏ گذريل وقت جي ڏکن جي اداسي به شامل هئي، چوڻ لڳي ”ها دوارڪا! زندگي نهايت خوبصورت آهي، جيڪڏهن جنگ نه هجي، ظلم نه هجي ۽ بي انصافي نه هجي ....“

دوارڪا چنگ لان جي اکين سان اکيون ملائيندي چوڻ لڳو ”تون ڪيتري نه چڱي آهين چنگ لان! ڄاڻي ٿي ته هن خوبصورت منظر ۾ تون مون کي ڪيتري خوبصورت ٿي لڳين؟ مون کي ائين ٿو محسوس ٿئي ته تو کان سواءِ هيءَ قدرت جي خوبصورتي به بيڪار هجي ها، نه گلن ۾ خوشبوءِ هجي ها نه هن منظر ۾ ڪشش! تون نه هجين ته جيڪو هيءَ روشني ئي نه هجي ....“

چنگ لان دوارڪا جي منهن تان وارن کي هٽائيندي چيو ”هڪ ڳالهه ۾ واقعي اوهان جو چوڻ درست آهي .... آءٌ جنهن جي اولاد آهيان اهو پندرهن سئو ورهيه اڳ اوهان جي ملڪ ۾ ويو هو، هو نهايت عليٰ درجي جو مصور هو. هڪ ڀڪت انهيءَ جي زندگي جا حالات لکيا آهن، جي

ڪنهن وقت ضرور پڙهجو- انهيءَ ۾ لکيل آهي ته چنگ لان چوندو هو ”قدرت جي خوبصورتي انسان کان سواءِ نه رڳو اڌوري آهي پر بي جان به آهي، انسان ئي آهي جو فطرت ۾ جان وجهي ٿو ۽ مقدس ساري خوبصورتي کي مڪمل ڪري ٿو.“

”تون ته ڪيتري نه سمجهدار آهين چنگ لان! مون ته گهڻوئي تو وٽان ٻڌو آهي، ڄاڻي ٿي ته جڏهن آءٌ هت آيو هوس ته فقط هڪ رالديگر هوس- جنگ، امن، آزادي، انقلاب، انهن چيزن کي، جو هاڻ سمجهڻ لڳو آهيان سو به فقط تنهنجي ئي ڪري“

„آءٌ به اوهان کان اڳ هڪ مشين وانگر هوس، جا ڪم ته ڪري سگهي ٿي پر سوچي نٿي سگهي. سچ ته مون کي توئي زندهه ڪيو آهي دوارڪا!......“ ۽ انهن ٻئي چپ چاپ هو هڪ ٻئي ۾ نهارڻ لڳا. ڪائنات خاموش هئي پرسان آبشارن جي ڪرندڙ پاڻيءَ جو دل ٻهلائيندڙ آواز اچي رهيو هو. سورج جا ڪرڻا پهاڙ جي چوٽين کي چمي رهيا هئا، هيٺان واديءَ ۾ سر سبز ڪيت انهن کي سرور بخشي رهيا هئا، زندگي، جهوپڙين جي چلهن مان دونهون نڪري آسمان جي طرف اڏامي رهي هئي......... دنيا خاموش هئي ۽ هنن ٻن پريمين کي ڏسي کلي رهي هئي.

چنگ، جا ديوتا ٻن پريمين کي هوش ڏسي ڪٿي ٿا خاموش رهو! پري کان هڪ ٻون ٻون جو آواز آيو جيئن ڪو ڏهر ٻلو مکو هجي. آواز جيئن ٻوءِ ويجهو ٿيندو ويو. ان وقت چنگ لان ۽ داورڪا هڪ ٻئي جي محبت ۾ غرق هئا، گلن جي خوشبوءِ کان مست هئا، آبشارن جي سريلي آواز ۾ مگن ۽ موت کان بي خبر .... موت، جو ڪرندڙ ٻر جي صورت ۾ بجاءِ والڪرنز رفتار سان ڏانهن اچي رهيو هو ......

موت جا ديوتا انهيءَ ننڍڙي السالي چراغ کي اجهائي نه سگهيا جو داورڪا ۽ چنگ جي محبت ۾ ٻاريو ويو هو. هن اٿاهه محبت جي جوڙي جي آخري نشاني ”چنگو“ زنده رهجي ويو. هو اڄ به زنده آهي، ۽ جيستائين هو زنده آهي تيستائين داورڪا ۽ چنگ زنده آهن، چانگ ۽ راڌان زنده آهن، هنن جي محبت زنده آهي، چين ۽ هندستان جو تعلق زنده آهي.

هن وقت جڏهن چيني عوام نه رڳو سامراجين کان بلڪ ظالم زميندارن، جاگيردارن، شاهوڪارن ۽ آفيمي اکين ۽ زرد ڏندن وارن پوليس جي بي رحم آفيسرن کان، بک، بي روزگاري، مرض ۽ مصيبت کان، هميشه لاءِ آزاد ٿي ويا آهن. سڀئي زمينون هارين ۾ ورهايون ويون آهن. اتر اوڀر چين جي هڪ

SOORIH SINDHI ADAB

ڳوٺڙي ۾ اهو ننڍڙو چڱو هڪ اجتماعي فارم ٺهي جنهن جي سيني ڳوٺ وارن سان گڏجي ڪم ڪري ٿو. اڄ به اهي ”پارٽي چالو“ نه رڳو پنهنجي ملڪ بلڪ دنيا جي ڪيترن ملڪن ۾ لکها غريبن جو همت ڀرين ٿا، جي اڄ کان ۱۵ سئو سال اڳ، چالاڪ چن مورخ وقت پارت کي ....

اڄ جڏهن هر روز شام جو ”پارٽي چڱو ٿيو“ سڪول ۾ پڙهائي ويندي ٿي، لڏهن جاگرافيءَ جي سبق ۾ پارت جو ذڪر ايندي ٿي سعدس چهري تي خوشيءَ جي لهر اچي ويئي ٿي، بي اختيار سعدس زبان مان هي جملو نڪري ويو: ”پنهن جي پيءُ جا ملڪ!“

هڪ ڏينهن سڪول جي پڙهائي لاءِ پارت جي ڏڪار جو ٻڌلد ٻڌي سعدس اکين مان ڳوڙها ڳڙي پيا، انهيءَ رات هن ماني به نه کاڌي، ٻئي ڏينهن ڪيمت لي ڪس پنهنجي حصي جو ان ميو جو هڪ ڏار ڪري رکي ڇڏيو. شام جو پڙهائي ختم ٿيڻ بعدي سڌو استاد وٽ هليو ويو. ۽ چوڻ لڳو ”استاد صاحب! جيڪڏهن ڪنهن جو پيءُ بک، مري رهيو هجي نه پٽ کهڙيءَ ريت همت ڀري کائي سگهي ٿو؟“ استاد جواب ۾ فقط ايترو چيس ”هڪ دوست کي بکيو ڏسي ٻئي دوست کي ڪڏهين به آرام نه ايندو انهيءَ ڪري ئي ڪيترا جهاز چانورن جا پارت کي

موڪليا وڃن ٿا“

ٻئي ڏينهن صبح جو سويري هاري پنهنجي ڪلهن تي هر کنيو ٻنين ڏانهن وڃي رهيا هئا هنن ڏٺو ته ”پارلي چنگو ڀلو“ مٿي تي هڪ ڳوڻ کنيو لڪڙ ولڪڙ ريلوي اسٽيشن ڏانهن وڃي رهيو آهي.

”پارلي چنگو ڪيڏانهن وڃي رهيو آهين؟

اهي ڇوڪري جنهن جو رنگ هنن جي ماءُ والڪرڊ رڊ ۾ اکيون ٻيءَ وانگر وڏيون ۾ ڪاريون هيون، چوڻ لڳو ”مان پنهنجي ٻيءَ کي ڪاڻو ڪارائڻ وڃي رهيو آهيان“

اتي اچي، چيني دانو چوڻ لڳو ”دوستو! منهنجي ڪهاڻي پوري ٿي هاڻي روسي دوست جو وارو آهي.“

نوٽ:—

هيءَ آکاڻي فلم جي صورت ۾ ”ڊاڪٽر ڪوٽنس کي امر ڪهاڻي“ ۾ ڏيکاري آهي، هي فلم نهايت معلومات خيز ۽ ڏسڻ جهڙي آهي.

SOORIH SINDHI ADAB

انسانيت جو پيغام

اڄ انسانيت جن پريشانين ۽ تڪليفن مان لنگهي رهي آهي سا ڪنهن کان به ڳجهي ڪانهي، سڀ کان وڏي ڏک ڀري ڳالهه اها آهي ته انهن پريشانين ۽ تڪليفن جو ڪارڻ به انسان پاڻ ئي آهن ۽ فقط اڻ ڄاڻائيءَ سبب ئي هو پاڻ لئي تڪليفون ۽ پريشانيون آڻي رهيا آهن. دنيا جي دانشورن انهي ڳالهه کي محسوس ڪري اهڙا ڪتاب لکيا آهن جن جي پڙهڻ دل سان هنڊائڻ ۽ عمل ڪرڻ سان انسان ذات تان ڏک ۽ تڪليفون لهي، سٺن ڏينهن خوشي ۽ مسرت سان گذرو ٿي وڃن ٿيون. سٺي انسان ۾ اهڙا ڪتاب ڪي پورا ڇپيا هوا، ان ڪري

" ادارهٔ انسانيت "

اهڙن عمدن ڪتابن جو سلسلو شروع ڪيو آهي جنهن ۾ هر مهيني هڪ ڪتاب نڪرندو، هي ڪتاب به انهن ڪتابن مان هڪ آهي ۽، ارادو آهي ته هن سال ۾ هيٺيان ڪتاب شايع ڪيا وڃن:- (١) چار ڏاڪا (٢) امريڪي شاعر (٣) ماڻهو ۽ ڏرلي (٤) ڏکڻ مان نو سچ ايري (٥) هاريءَ جي سچائي (٧) چمڪندڙ زندگي، (٨) آزاديءَ جي راهه ۾ (٩) انقلاب چين (١٠) امر انسان (١١) ماءُ (١٢) ناظم حڪمت

قيمت سالانه ٽپال خرچ سميت ڏهه رپيا-

پتو:- " ادارهٔ انسانيت "

نزد زنانه اسپتال حيدرآباد سنڌ

Printed & Published by Md. Usman H. Diplai at the Islamia Press
at IDARA-I-INSANYYAT west Cutcha Hyderabad Sind.

Soorih Sindhi Adab

جي لهوارو لوڪ وهي، تون اوچو وه اوپار

SAHIB KHAN “SOORIH” MIRANI

0344 3919786 & 0300 3404488